

Araştırma Makalesi / Research Article

PİYASA SOSYALİZMİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE STRATEJİK PLANLAMAYLA İLİŞKİSİ

Gökhan AŞKAR¹

Öz

Piyasa sosyalizmi kuramsal olarak 20. yüzyılın başlarında sosyalist hesaplama tartışmalarıyla gelişmeye başlamış ve önemli değişimlerden geçerek 1980'lerde Doğu Bloğu ülkelerinde ortaya çıkan reformlar üzerinde etkili olmuştur. Sosyalist ülkelerdeki uygulamalar ve kuramsal farklılaşma zaman içinde piyasa sosyalizminde merkezi planlamanın ağırlığının giderek azaldığını ve özellikle 1970'lerden sonra parçalı ve işletme temelli bir planlama anlayışına geçildiğini göstermektedir. Aynı evrede gelişmiş kapitalist ülkelerde yaygınlaşan stratejik planlama, piyasa sosyalizmindeki planlama anlayışıyla benzer özellikler taşımaktadır. Merkezi planlama uygulamalarının yerine makro düzeyde programları ve kurumsal/yerel düzeyde alınan kararları temel alan, adem-i merkezîyetçi planlama yaklaşımı, piyasa sosyalizmi ve stratejik planlamanın temel unsurudur. Stratejik planlama ve piyasa sosyalizmi farklı ekonomik düzenler içinde 1970'lerden sonra planlamada etkisini artıran adem-i merkezîyetçi eğilimler üzerinde yükselmiştir. Bu çalışmada kapitalist ve sosyalist ülkelerde planlama alanında ortaya çıkan kesişmeyi göstermek amacıyla piyasa sosyalizminin kuramsal gelişimi ve sosyalist ülkelerde öne çıkan uygulamalar ele alınmış, stratejik planlamayla piyasa sosyalizmi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Piyasa sosyalizmi, Stratejik planlama, Sosyalist hesaplama tartışmaları, Desantralizasyon.

JEL Kodları: O21, P11, P21.

TRANSFORMATION OF MARKET SOCIALISM AND ITS RELATIONSHIP WITH STRATEGIC PLANNING

Abstract

Market socialism emerged theoretically in the early 20th century with the socialist calculation debates and underwent significant transformations, influencing the reforms in Eastern Bloc countries in the 1980s. The practices and theoretical evolution in socialist countries over time indicate a gradual decrease in the emphasis on central planning in market socialism, particularly transitioning to fragmented and enterprise-based planning after the 1970s. Concurrently, strategic planning, which became widespread in developed capitalist countries during the same period, bears similarities to the planning approach in market socialism. The shift from centralized planning to a decentralized planning approach based on macro-level programs and decisions made at the institutional/local levels constitutes a fundamental element of market socialism and strategic planning. Both strategic planning and market socialism gained prominence after the 1970s, riding on the trend of decentralization in planning, which has been influential in different economic systems. This study delves into the theoretical development of market socialism and prominent practices in socialist countries to illustrate the intersectionality in the field of planning between capitalist and socialist countries, while also examining the relationship between strategic planning and market socialism.

Keywords: Market socialism, Strategic planning, Socialist calculation debate, Decentralization.

JEL Codes: O21, P11, P21.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gokhanaskar@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2603-0817.

Başvuru Tarihi (Received): 03.05.2024 **Kabul Tarihi** (Accepted): 16.08.2024

Giriş

Piyasa sosyalizmi tartışmaları 1980’lerde yoğunluk kazansa da söz konusu tartışmanın kuramsal öncülleri 20. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Kuramsal olarak piyasa sosyalizmi için en önemli durağı 1920’lerden itibaren gelişen sosyalist hesaplama tartışmaları oluşturur. Bir tarafta Avusturya Okulu’nun önde gelen temsilcileri Ludwig von Mises ve Friedrich von Hayek gibi isimlerin olduğu bu tartışmanın karşı cephesinde Oskar Lange ve Fred M. Taylor gibi iktisatçılar yer almıştır (O’Neill, 2001: 184-185; Lippincott, 1938: 11-14). 1950’lerde Doğu Bloğu’nda planlama ve piyasa ilişkisinde ortodoks yaklaşımların sorgulandığı bir döneme girilir ve çeşitli sosyalist ekonomilerde piyasa bileşenlerini içeren uygulamalar gündeme gelir. Uzun vadede 1980’lere ve günümüze yansıyan durum, tarihsel süreç içinde kademeli olarak değişmiş ve içinde birden fazla tartışmayı barındıran bir modele, piyasa sosyalizmine işaret etmektedir.

Piyasa sosyalizmi, devlet mülkiyetindeki ve denetimindeki firmaların da bulunduğu ve bu firmaların ürettiklerini rekabetçi piyasalarda satışa sunduğu bir ekonomik düzen olarak tarif edilmektedir (Shleifer ve Vishny, 1994: 165). Piyasa sosyalizminin öngördüğü ekonomik modelde kaynakların dağıtımı üretim malları, emek ve sermaye piyasalarına göre şekillenir (Brus, 2001: 336). Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere piyasa sosyalizmi rekabetçi piyasalara ve özel mülkiyete açık bir sosyalist düzendir. Arın’a (1992: 9) göre piyasa sosyalizminin dikkat çekici ve ayırıcı unsuru adem-i merkezîyetçi karar alma yöntemlerinin kaynak dağıtım mekanizması olarak belirlenmesi ve devlet mülkiyetinin mülkiyet ilişkilerinde hakim biçim olarak görülmemesidir. Savran’a (2020: 177 ve 178) göreyse piyasa sosyalizmi üretim miktarına dair hedeflerin ve kararların merkezi düzeyde belirlenmesi yerine piyasa ilişkileri içinde yer alan özerk işletmelere bırakılmasını öneren birtakım yaklaşımları içermekte veya daha dinamik bir tanımla planlamanın üretici güçlerin gelişmesi karşısında engel oluşturduğu bir aşamada “bu engelin aşılmasının ancak planlamanın yerini piyasanın almasıyla mümkün olacağı” düşüncesine karşılık gelmektedir. Bu bakımdan piyasa sosyalizminin piyasa ve planlama arasında var olan ilişki ve/ya çelişki üzerinden kurgulanan görüşleri içerdiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Piyasa en genel ifadeyle geçinmek amacının yerini kazanç elde etmek hedefine bıraktığı, toplumda alışveriş ilişkilerinin parasal niteliğe büründüğü ve müdahalesiz, diğer bir deyişle kendi yasalarına göre, işlemesi gerektiği düşünülen ve modern döneme özgü bir sistem olarak görülmektedir (Polanyi, 2014: 83). Polanyi’ye (2014: 101) göre modern dönem öncesinde var olan piyasalar toplumların birer parçasını oluştururken, piyasanın modern kavrayışla bir sistem biçimini alması toplumları piyasanın bir parçası haline getirmiş ve piyasa toplumu kalıbına sokmuştur. Buna karşılık sosyalizm ise piyasanın hâkimiyetine yönelik bir itiraz şeklinde biçimlenen, eşitlikçi ve etik bir ideal temelinde yükselmiştir (O’Neill, 2001: 54-55). Bu tanımların içerdiği karşıtlıklarla birlikte, piyasa sosyalizmi, kendini anlatır şekilde, piyasa ve sosyalizmin birlikte düşünüldüğü, uzun bir süreçte gelişen ve farklılaşan planlama yaklaşımlarını içeren modellere verilen genel bir addır. 20. yüzyılın son evresinde piyasa sosyalizmi tartışmaları, sosyalist ülkelerin serbest piyasaya geçişi öncesinde dikkat çeken bir yere sahip olmuş, ancak 1980’lerin sonundan itibaren söz konusu ülkelerin büyük çoğunluğunun sosyalizmden uzaklaşmasıyla, önemini giderek yitirmiştir.

Sosyalist ülkelerde ortaya çıkan dönüşümün ardından, günümüz planlama tartışmalarında, özellikle Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) örneği dışında, piyasa sosyalizmine çok az göndermede bulunmaktadır. Ancak 1990’lardan sonra kapitalist ülkelerde kuram ve uygulamada giderek genişleyen bir konuma sahip olan stratejik planlama, piyasa sosyalizmi içinde öne sürülen tezlerle birtakım biçimsel benzerlikler taşır. Stratejik planlamanın aslında stratejik bir programlama olduğu, hâlihazırda mevcut olan stratejilerin ve vizyonun yönetici tarafından elde edilen tüm bilgi ve deneyimler ışığında değerlendirilmeden geçirilerek işletmenin izlemesi gereken rotayı verdiği ifade edilmektedir (Mintzberg, 1994: 107). Stratejik planlama Amerika Birleşik Devletleri’nde

(ABD) 1960'lardan itibaren özel sektörde uygulama alanı bulmuş, ancak kamu yönetiminin önemli bir parçası haline gelmesi 1990'larda gerçekleşmiştir. Övgün'e (2010a: 180) göre bu durumu ortaya çıkaran tetikleyici gelişme Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) son yıllarında öne çıkan piyasa sosyalizmi tartışmalarıdır. Bu bakımdan stratejik planlama uygulamaları her ne kadar 1990'larda ABD'de yaygınlaşsa da kuramsal açıdan piyasa sosyalizmi tartışmalarının etkisini taşımaktadır (Övgün, 2010a: 180).

Günümüzde stratejik planlama uygulamalarının gelişimine ve içeriğine yönelik alternatif bir kavrayışı geliştirebilmenin yolu, stratejik planlamanın kuram ve uygulamada benzerlerini gözden geçirmekle başlayabilir. Bu çalışmada, piyasa sosyalizminin kuramsal temelleri ele alınacak ve daha sonra piyasa sosyalizminin stratejik planlamayla biçim, içerik ve gelişme koşulları bakımından benzerliği ve ilişkisi gösterilmeye çalışılacaktır. Piyasa sosyalizmi birçok farklı tartışmayı ve düşünceyi içinde barındırır. Ancak 1970'lerde tartışmanın yeni boyutlar kazandığı ve ilk dönem piyasa sosyalistlerinin çalışmalarının çeşitli sosyalist ülkelerin güncel koşullarına uyarlandığı gözlenmektedir. Bu bakımdan 1970'lerden önce ortaya çıkan yaklaşımlar *planlama içinde piyasa*, takip eden dönemdekiler ise *piyasa içinde planlama* olarak tanımlanabilir. Bu ayrımla kastedilen piyasa sosyalizminde piyasa vurgusunun zaman içinde giderek daha ağırlıklı bir konuma geldiğidir. Merkezi planlamadan uzaklaşma eğilimi gösteren ve geleneksel Sovyet plancılığına kapsamlı eleştiriler getiren 1980'lerdeki yaklaşımlar serbest piyasaya geçiş arifesindeki ülkelere bir nevi kılavuzluk işlevi görmüştür. Piyasa vurgusunun asli unsur haline geldiği bu dönemde ABD'de ve diğer gelişmiş kapitalist ülkelerde yaygınlaşan stratejik planlama uygulamalarıysa, merkezi ve bütünsel planlama dışında izlenecek yollarla, piyasa eşgüdümünün sağlanabilmesine yönelik bir arayışın ürünüdür. Dönem itibariyle kapitalist ülkelerde stratejik planlama ve sosyalist ülkelerde piyasa sosyalizminin yükselişinde paralel ilerleyen eğilim 1970'lerden itibaren uluslararası düzeyde etki gösteren ekonomik krizlerden sonra işletme temelli karar süreçlerinin ve adem-i merkeziyetçi planlama anlayışının daha çok öne çıkmasıdır. Piyasa sosyalizmi ve stratejik planlama hiyerarşik ve merkeziyetçi bir işleyiş yerine adem-i merkeziyetçi bir planlama sürecine yönelik eğilimi ortak olarak yansıtmaktadır.

Bu çalışmada sosyalist ülkelerde piyasa sosyalizminin dönüşümüyle birlikte ortaya çıkan planlama eğilimiyle kapitalist ülkelerde benzer tarihlerde yaygınlaşan stratejik planlama arasındaki ilişkiyi incelemek hedeflenmektedir. Piyasa sosyalizmi ve stratejik planlama ayrı başlıklar halinde birçok incelemeye konu olmuştur. Ancak Övgün'ün (2010a: 180) çalışması dışında piyasa sosyalizmi düşünce ve uygulamalarının stratejik planlama üzerinde etkili olduğuna değinen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bakımdan söz konusu iddianın ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi piyasa sosyalizmi ve stratejik planlama arasında nasıl ve ne düzeyde bir yakınlık olduğunu anlamak açısından yararlı olacak ve stratejik planlama üzerine yapılan araştırmalara katkı sağlayacaktır. Burada temel amaç piyasa sosyalizminin dönüşümü üzerinden stratejik planlamaya ilişkin araştırmalara özgün bir katkı sunmaktır. Bununla birlikte bir diğer olası katkı da piyasa sosyalizmi tartışmalarının yeniden ele alınmasıyla piyasa sosyalizminin zaman içindeki dönüşümünün açıklanması yoluyla olacaktır. Piyasa sosyalizmi ÇHC örneğiyle birlikte varlığını sürdüren bir ekonomi modeli olmasına rağmen özellikle Türkçe yazında günümüzde yaygın şekilde ele alınmamaktadır. Bu bakımdan çalışmanın piyasa sosyalizmi tartışmalarını bütünlüklü bir şekilde yeniden inceleyerek ilgili yazına katkıda bulunması hedeflenmektedir. Adem-i merkeziyetçi planlama anlayışı doğrultusunda hem kapitalist hem sosyalist blokta gelişen söz konusu eğilimleri gösterebilmek için öncelikle piyasa sosyalizminin kuramsal gelişimi, daha sonra çeşitli ülke örneklerinde izlenen uygulamalar ve piyasa sosyalizminde ortaya çıkan dönüşüm ele alınacaktır. Bunun ardından stratejik planlama ve piyasa sosyalizmi arasındaki ilişki tartışılacak, piyasa sosyalizminde daha yakın tarihli eğilimlerle stratejik planlama arasındaki kuramsal ve pratik açıdan yakınlıklar üzerinde durulacaktır.

1. Sosyalist Hesaplama Tartışmaları ve ‘Planlama İçinde Piyasa’

20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen sosyalist hesaplama tartışmalarının temelinde, sosyalizmde üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinin merkezi planlama uygulamalarını doğuracağı ve bunun da rasyonel bir ekonomi için hesaplama sorunu yaratacağı yönündeki argümanlar ve karşı argümanlar bulunmaktadır (Devine, 2001: 165). 1930’lu yıllarda tartışmanın Mises ve Hayek’in başını çektiği kesimi temel olarak sosyalist düzende rasyonel ekonomik planlamanın olamayacağını öne sürerken, Lange’nin içinde bulunduğu taraf rasyonel planlamanın olanaklı olduğunu iddia etmektedir (Lippincott, 1938: 11-14; Devine, 2001: 165). Diğer yandan 1917’den sonra Sovyetlerdeki uygulamalar da tartışma dâhilinde düşünülmelidir. Devrim sonrasında Sovyet ekonomik düzeninde piyasa mekanizmasına başvuru uygulamalar geçici bir nitelik taşır (Brus, 2001: 337).² 1920’lerin sonundan itibaren “dört yılda beş yıllık plan” sloganını içeren planlama çalışmalarıyla birlikte merkezi planlama SSCB’de hâkim çizgi haline gelecektir (Küçük, 1978: 180-181). Planlı ekonominin temel ve en kritik örneği olan SSCB 1928’den itibaren geliştirdiği ekonomi planlarıyla beş yıllık planlama uygulamalarının başlangıcında konumlanmaktadır. Ağır sanayi alanındaki atılımlara öncelik veren SSCB plancılığı diğer birçok ülkeye örnek teşkil etmekle birlikte merkezi otoritenin hâkim olduğu “emredici” nitelikte bir model olarak yorumlanmaktadır (Yin ve Xu, 2022: 19).³ Bu anlamda, sosyalist hesaplama tartışmalarının içinde önerilen sosyalizm modelleri dönemin SSCB örneğini temel almaktan veya SSCB plancılığını açıklamaya çalışmaktan ziyade ona bir alternatif olarak öne çıkmaktadır.

Sosyalist hesaplama tartışmalarının kuramsal kökenleri SSCB’nin kuruluşundan önceye uzanır. Bu bakımdan Barone’nin 20. yüzyılın başlarında geliştirdiği düşünceler önemli bir referans niteliğindedir. Barone’ye (1963: 259-260) göre serbest rekabet rejiminde her birey kendi kazancını maksimize etmeye uygun davranırsa da mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına bağlıdır. Öyle ki talep ve teklifleriyle bireyler, piyasa fiyatlarını dikkate değer şekilde değiştiremediğinden, bu fiyatlar sabit olarak kabul edilir. Ancak bu rejimde tekeller arzı artırarak veya azaltarak fiyatları etkileyebilir. Kolektivist bir rejimdeyse bireylerin elindeki mal ve hizmetlere ek olarak devlet mülkiyeti de söz konusu olacaktır. ‘Üretim Bakanlığı’ refahı sağlamak için özel mülkiyetin ve devlet mülkiyetinin bir araya geldiği bu ekonomik düzendeki sorunları çözmek durumundadır. Barone (1963: 265-269) bu şartlarda bölüşüm sorununun yasal düzenlemelerle çözülebileceğini ve üretilen mal ve hizmetlerin eşdeğerliğini gösteren oranların Bakanlık tarafından belirlenebileceğini düşünmektedir. Fiyat mekanizmasının sürdürüldüğü bu tabloda, eşdeğerlik süreç içinde deneme-yanılma yöntemiyle, artırma veya eksiltmelerle, denge noktasını bulacaktır. Barone’ye (1963: 288-289) göre ekonomik olarak en büyük avantajı sağlayacak belirleme deneysel bir yöntemle ve büyük bir ölçekte mümkün hale gelir. Bir kısım sermayenin ve bölüşüm mekanizmalarının devletin elinde olduğu kolektivist rejim, serbest rekabet rejiminin ekonomik kategorilerini yeniden üretecek, oradaki durumu başlangıç noktası olarak alacak ve bölüşümü yeniden düzenleyecektir (Lippincott, 1938: 12-13). Bu bakımdan Barone, kapitalist ekonomideki fiyat, ücret, kâr gibi araçları kullanarak elde edilecek bilgi ve ulaşılabilecek formülasyonla üretim

² *Novaya Ekonomičeskaya Politika* (NEP) uygulamaları Türkçe’ye ‘Yeni Ekonomik Politika’ olarak çevrilmiştir. NEP, Sovyetlerde savaş komünizmi dönemini takiben ortaya çıkmış, birçok işletme eski sahiplerine geri verilmiş, yabancılara imtiyaz tanınmış, tarımsal üretimde müsadere yerine vergi uygulamasına geçilmiştir. Kısa süren NEP dönemi Sovyet deneyiminde bir gerileme ve sosyalist düzenin olanaksızlığına kanıt olarak düşünülse de üretimi artırmak için gidilen birtakım geçici önlemleri içermiştir (Küçük, 1978: 171-172).

³ SSCB’de 1928-1990 arasında on iki adet beş yıllık plan uygulamaya girmiş ve ilk yirmi yılda sanayileşmeye ilişkin hedeflerde hızlı bir yol alınmıştır. Büyüme oranları 1960’lardan sonra önceki dönemlere göre düşme eğilimine girse de SSCB planlama sistemi merkezi planlama yoluyla, gelişmiş kapitalist ülkeleri kısa sürede yakalamanın bir simgesi olarak görülmüş ve bu tür bir model geliştirmekte olan ülkelerin kalkınma hedefleri bakımından çıkış noktası niteliği taşımıştır. Bununla birlikte, SSCB’de merkezi planlamanın temel aktörü olan Sovyet Devlet Planlama Komitesi sosyalizmin çözülme sürecinde 1991 yılında kaldırılmıştır. Bu durum SSCB’de sosyalizmin yanısıra merkezi planlama sisteminin de sonu anlamına gelmektedir (Yin ve Xu, 2022: 20).

hakkında saptama yapılabileceğini ve kaynak dağıtımında optimal bir sonuca ulaşılabileceğini düşünür (Tuncer, 1962: 42).

Barone sosyalist bir düzende fiyat mekanizmasının sürdürülmesi yoluyla ve Bakanlık güdümünde dengenin yakalanabileceğini söyleyerek tartışmanın kritik noktasına temas etmiştir. Buna önemli bir itiraz 1920’de yazdığı makaleyle Ludwig von Mises’ten gelir. Mises’e (1963: 90) göre sosyalizmde belirli üretim faktörlerinin payına kesinlik kazandırılmaz ve gelir ile harcama arasındaki ilişkiyi çözmek imkânsızdır. Üretim ve tüketim malları arasındaki ayrışma, sosyalist düzende sınırlandırılmış bir tüketim yapısıyla birlikte yürümek durumundadır ve devlet tarafından sınırlandırılan tüketim malları değişimdeki parasal değeri belirlemeyi olanaksız kılar; bu yüzden paraya dayalı bir hesaplama bu düzende olasılık dışıdır (Mises, 1963: 91-92). Mises üretim mallarında ortak mülkiyetin oluşturduğu değişmezliğin öne çıktığı bir ekonomik işleyişte parasal karşılıkların belirlenmesinin zorluğuna işaret etmektedir. Bu zeminde maliyet hesabının olanaksız olduğunu ve dolayısıyla ekonomik sayılabilecek bir sonuca ulaşamayacağını öne sürmektedir (Tuncer, 1962: 42). Bu bağlamda Mises (1963: 105), ekonomik hesaplamanın olmadığı bir düzende ekonominin de var olmayacağını, sosyalist düzenin de hesaplama sorununa bağlı olarak rasyonel bir ekonomiye ve üretime sahip olamayacağını iddia etmektedir. Kısacası Barone sosyalist düzende ‘Bakanlık’ kontrolünde dengeye kavuşan bir piyasa ilişkileri tablosu çizerken, Mises’in itirazı bir bakıma piyasa ilişkileri açısından ‘olanaksız’ bir sosyalist düzen önermesine dayanmaktadır.

Lange (1938: 57-59), Barone’nin açtığı cepheyi genişleten tezlerinde, Mises’in itirazını başlangıç olarak alır ve sosyalizmde rasyonel hesaplamanın yollarını göstermeye çalışır. Lange, planlama biriminin fiyat saptaması yapabileceğini düşünmektedir. Öyle ki, deneme-yanılma (*trial-error*) yöntemiyle kaynaklar optimal şekilde dağıtılabilir, serbest piyasadakine benzer biçimde sosyalist ekonomide de bu işleyiş sağlanabilir (Tuncer, 1962: 44). Lange’ye göre ekonomide alternatifler arası bir seçim niteliğinde fiyat mekanizması, sosyalizmde rasyonel hesaplama için başvurulabilir konumdadır (O’Neill, 2001: 196). Lange’nin tezi, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti şartlarında rasyonel hesaplamanın fiyatların kullanıldığı karar verme süreçleriyle mümkün olduğu önermesine dayanır. Fiyatlar Lange modelinde doğrudan piyasada değil, merkezi planlama birimi tarafından belirlenecek, deneme-yanılma yöntemiyle planlanan arz ve talep dengesine ulaşılan dek değişkenlik gösterecek (Lange, 1938: 72-75) ve bu yolla serbest rekabet rejimindeki arz-talep dengesine benzer sonuçlar elde edilebilecektir (Devine, 2001: 166). Lange tüketim malları piyasasına sahip, ancak üretim mallarında piyasa içermeyen bir düzende tercih sorununa teknik bir çözümün olanaklı olduğunu önermekte (Lange, 1938: 73; O’Neill, 2001: 196) ve merkezi planlama biriminin elindeki bilgi görece daha yüksek olacağı için böyle bir modelin serbest rekabet rejiminden daha iyi işleyeceğini öngörmektedir (Lippincott, 1938: 18). Deneme-yanılma yönteminde serbest rekabet modelindeki birtakım piyasa işlevlerini üstlenen merkezi planlama birimi arz-talep dengesini sağlamak için fiyatları, ücretleri ve faiz oranlarını belirler. Bu modelde yöneticiler ortalama üretim harcamalarını en aza indirmekten ve çıktı ölçeğini belirlemekten sorumlu olacaktır (Brus, 2001: 337; Taylor, 1938: 52). Bu noktada, planlama ve fiyat mekanizmasının birlikte yürümeyeceği, planlı bir ekonomide fiyatların yerinin planlama tarafından doldurulması gerektiği görüşü (Küçük, 1978: 21) Lange modeline ve bu tür bir piyasa sosyalizmine karşı ileri sürülebilir, sosyalizm içinden bir itiraz niteliğindedir. Örneğin merkezi bir karar biriminin belirleyici olduğu bir planlama sistemini öneren Dobb ve Sweezy’ye göre böyle bir düzende fiyat mekanizmasına gereksinim duyulmayacaktır (Tuncer, 1962: 44-45). Bununla birlikte planlama ve fiyat mekanizmasının yan yana var olduğu Lange modelinde planlama özellikle fiyat ve ücretler konusundaki belirleyiciliği bakımından piyasaya karşı hâkim durumdadır. Planlama-piyasa ilişkisinde planlamaya tanınan söz konusu alan nedeniyle bu tür bir modeli *planlama içinde piyasa* olarak tanımlamak mümkündür.

Hesaplama tartışmalarında Hayek ise, Barone ve daha sonra Lange'yle belirginleşen çizgiye karşı çıkarken, kuramsal açıdan takip ettiği Mises'in konumundan da belirli ölçüde farklılaşmaktadır. Hayek'e göre sosyalist düzende rasyonel hesaplama teorik bakımdan imkânsız değildir ama genel olarak toplumlarda bireylerin ve bireylerden oluşan kümelerin edinebileceği bilgilerin sınırları vardır, dolayısıyla sosyalist bir toplumda da merkezi planlılık bilgi sınırlarıyla baş başadır (O'Neill, 2001: 211-212; Lippincott, 1938: 13). Özü itibarıyla, Hayek de Barone gibi kuramsal olarak kaynak dağıtımının mümkün olduğunu ancak bunun pratikte gerçekleşemeyeceğini savunmaktadır. Çünkü fiyatların belirlenmesinde merkezi planlama birimi işlenemeyecek düzeyde çok veriyle karşı karşıya gelecek, verilerin çözümlenmesinin alacağı zaman toplanan bilginin değer kaybedeceği kadar uzun bir aralıkta olacak ve plan amacına ulaşamayacaktır (Tuncer, 1962: 43). Merkezi planlama birimi, bilgi kısıtlarının üstesinden gelemeyeceği için rasyonel hesaplama sosyalist düzende olanaksız olmasa bile uygulanamaz durumdadır. Hayek (2015: 69) planlılığın istisnai ve kısmi olarak uygulandığı durumlardaysa başarılı olamayacağını söyleyerek, sosyalizmde merkezi planlama haricinde bir seçeneğin mümkün olmadığını iddia eder. Hayek'e (2015: 194) göre piyasa ve sosyalizmin birlikte var olabileceğini düşünenlerin içinde bulunduğu sorunun kaynağı "tek bir planın hizmetinde toplanmasını istedikleri gücün, başkasına transfer edilmek bir yana, tahminlerin ötesinde büyümesi tehlikesidir". Merkezi planlama biriminin olduğu bir sistemde bu birimin sınırlanması imkân dâhilinde değildir ve giderek plan birimi ekonomik düzen içinde en güçlü konuma sahip olacaktır. Piyasa ve sosyalizmin birlikte yürüdüğü bir düzen rekabetçi bir modelden farklı olacak ve planlı bir ekonomi düzeni özelliği taşıyacaktır (Hayek, 2015: 194). Hayek için rekabetçi bir modelin de merkezi bir planlama sisteminin de tam olarak etkin olması gerekir, bir bakıma 'orta yol' faydasız seçenekler doğuracaktır. Bir diğer ifadeyle bu, piyasa ve sosyalizm arasında bir seçeneğin işlemeceği ve *planlama içinde piyasanın uygulanamayacağı* anlamına gelmektedir.

Tartışmanın kritik bir boyutu olarak, piyasa sosyalizmine sosyalizm içinden getirilebilecek bir eleştiri niteliği taşıyan, planlama ve piyasanın birlikte var olamayacağı düşüncesine, sosyalizmin karşı cephesinde yer alan Hayek'te de rastlanmaktadır. Ancak aynı zamanda Hayek (2015: 69) aslı olarak, eleştirdiği planlılık türünün rekabetçi sistemi ortadan kaldırmayı amaçlayan bir planlılık olduğunu, gerekli hallerde ve sektörlerde "rekabeti gerçekleştirmek üzere" planlama yapılabileceğini ifade etmektedir. Görüldüğü üzere Hayek'in merkezi planlılığa yönelik eleştirileri piyasa ve merkezi planlama karışımına giden tezlere karşı da sürmekte, planlamanın rekabet sistemini kaldırmak yerine onu güçlendirmek için kullanılabileneyse onay vermektedir. *Piyasa içinde planlama* olarak tanımlanabilecek bu bakış açısı piyasa ilişkilerinde destekleyici bir konuma sahip olacak türden bir planlılığa açık kapı bırakmaktadır. Bir anlamda bunun, Hayek'in dönemindeki piyasa sosyalizmi anlayışına karşıtlık içermekle birlikte, ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere, Doğu Bloğu'nun son evrelerindeki ve günümüzdeki piyasa sosyalizmi örneklerine paralel bir bakış anlamına geldiğini söylemek mümkündür. Bu yakınlığı ayırt etmek için, piyasa-planlama ilişkisinin sosyalist ülkelerde izlediği rotanın ve geçirdiği dönüşümün gözden geçirilmesi gerekmektedir.

2. Pratikte Piyasa Sosyalizmi: 'Planlama İçinde Piyasa'dan 'Piyasa İçinde Planlama'ya

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan birtakım sosyalist devletlerde piyasa sosyalizmi pratiğe aktarılmış ve bu ülkeler Sovyet çizgisi tarafından revizyonizmle suçlanmıştır. 1950'lerden sonra bu tür uygulamalara girişen ülkeler için Lange bir yol gösterici niteliğindedir (Kowalik, 2001: 304). Ancak Lange'den farklı olarak bu eğilim ilerleyen zaman içinde merkezi planlılığa dair açık bir eleştiriyle ve somut reform pratikleriyle birlikte yürümüştür (Savran, 2020: 175). Söz konusu ülkelerde dönüşüm 'planlama içinde piyasa'dan 'piyasa içinde planlama'ya doğru ilerleyen bir çizgide gerçekleşmiştir.

Piyasa sosyalizmi uygulamalarının ilk örnekleri Yugoslavya'da görülmüş, Tito önderliğindeki Yugoslav Komünist Partisi, SSCB'yle yaşanan ayrışma üzerine Stalinizm'e alternatif olabilecek ideolojik meşruiyeti sağlamak ve ülkedeki ekonomik etkinliği artırmak için yeni bir yol arayışına girmiştir. Ekonomide ortaya çıkan alternatif, özyönetim modeliyle somutlaşacak, işçiler tarafından yönetilen bir işletme ideali olan özyönetim, merkeziyetçi bir sistem yerine piyasa eşgüdümünü sağlamada öne çıkacaktır. Stalin'in ölümünden sonra piyasa ve sosyalizm arasında kurulan bağıntı ve reform arayışları Doğu Bloğu ülkeleri arasında daha geniş bir yankı bulmuştur. 1950'lerin ortasında Macaristan'da ortaya çıkan reform eğilimi SSCB tarafından bastırılrsa da daha sonra birtakım Doğu Bloğu ülkeleri piyasa yönelimli reformlara sahne olmuştur (Brus, 2001: 337). Benzer bir piyasaya yönelme eğilimini 1978'den itibaren ÇHC'de ve 1980'lerde SSCB'de de gözlemlemek mümkündür. Bu son evrede gelişmiş kapitalist ülkelerde paralel yürüyen gelişmeye devlet müdahalelerine karşıt yönelimlerin öne çıkması ve neoliberal ekonomi politikalarının yükselişi olarak somutlaşmaktadır (Savran, 2020: 175).

Bu örnekler arasında başı çeken Yugoslavya, İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet yardımlarına başvurmadan bağımsızlığını kazanmasıyla diğer Doğu Bloğu ülkelerinden ayrılmaktadır. Piyasa sosyalizminin pratikteki ilk karşılığına bu ülkede rastlanması bu farklılıkla yakından ilişkilidir. Yugoslavya'da, faşizme karşı Tito önderliğinde yürütülen savaş ülkeyi SSCB etkisinden çıkaracak yolun başlangıcını oluşturur. Savaş sırasında SSCB'yle yaşanan anlaşmazlıklar ve yerli milis güçlere dayanan Yugoslav direniş hareketi, savaş sırasında SSCB'den yardım almayan, sonrasında SSCB etkisinden olmaktan uzak bir sosyalist ülkenin doğmasına yol açmıştır (Haynes, 1992: 183; Uzgel, 1992: 222). Bağımsız bir yol izlemeyi seçen Yugoslavya, savaş sonrasındaki ilk dönemde Stalinist bir modeli takip etse de savaş sırasında başlayan kırılmalar 1948 yılında bir ayrılığı getirecektir. Yugoslavya 1948'de Doğu Bloğu ülkelerini bir araya getiren Kominform'dan atılacak ve SSCB'den beklenen olası bir saldırıya karşı hem iç ve dış politikada hem de ekonomide alternatif uygulamalara yönelecektir. Bu yönelimin bir parçası olarak ABD'den ilk borç 1949 yılında alınmıştır (Haynes, 1992: 184). ABD'nin yanı sıra diğer Batı ülkelerinden ve Dünya Bankası'ndan Yugoslavya'ya verilen borçlar artarak devam etmiş, ABD yönetimi bu dönemde Yugoslavya'yı SSCB etkisinden uzaklaştırma ve bu ülkeden Batı'yla kurulacak ticaret ilişkisinin olumlu sonuçlarını diğer Doğu Bloğu ülkelere gösterecek bir model yaratma niyetini ortaya koymuştur (Ceh, 2015: 74-75). Yugoslavya'da ekonomide özyönetime yönelme, siyasette bürokratizmden ve merkeziyetçilikten uzaklaşma eğilimi bu şartlar altında doğmakta (Uzgel, 1992: 224-225) ve Yugoslavya SSCB'den ve SSCB'nin merkezi planlama modelinden ayrılarak piyasa uygulamalarına yönelmektedir (Savran, 2021: 202). Batı'yla kurulan ilişkiler bürokratik yapıyı küçültmeyi ve merkeziyetçilikten uzaklaşmayı getirmiş, sistemli bir desantralizasyona giden Yugoslavya, kalkınma planlaması yerine piyasa deneyimini tercih etmiş ve bununla birlikte ülkenin dünya ekonomisine entegrasyonu ilerleyen yıllarda ödemeler dengesi açıkları, yüksek işsizlik ve enflasyon gibi sonuçlar doğurmuştur (Ceh, 2015: 81; Savran, 2021: 203).

Yugoslavya örneğinde piyasanın bir eşgüdüm mekanizması olarak planlamadan daha çok öne çıkmaya başladığı bu dönemin işletme yapılanmasında özyönetim kritik bir unsurdur. Özyönetim işçilerin çalıştıkları işletmeleri denetleyebilmesi, birbirleriyle piyasa aracılığıyla bağlantı kurması ve özel mülkiyetin ortadan kalktığı bir yapıda işçilerin kendi aralarından yöneticilerini belirleyebilmesi gibi olgular temelinde yükselen bir işçi demokrasisi idealidir. Yugoslavya 1949'da özyönetime hızla alınan kararlarla yönelecek ve 1950'de Özyönetim Tasarısı Ulusal Meclis'te onaylanarak yürürlüğe girecektir (Haynes, 1992: 198). Fabrikaların işçilere verilmesi gibi bir temel amaca yönelik özyönetim modelinin önemli unsuru piyasa ilişkilerinin sürdürülmesi ve işletme bazında hareket eden bir yapının genişlemesi olarak görünmektedir. Özyönetim modeliyle işletme temelli bir piyasa modeline işlerlik kazandırmak hedeflenmektedir. Özyönetim modelinde bir işletmede çalışan tüm işçiler iş kolektifi çatısı altında buluşmakta, bu kolektifte bir veya iki yıllık süreler için göreve gelen üyelerden oluşan iş konseyi seçilmektedir (Horvat, 2016:

156). Kolektifler piyasa sınırları kapsamında olanakları değerlendirip çeşitli seçenekler arasından birini tercih edebilmektedir (Nove, 1992a: 34). Birkaç ayda bir toplanan bir karar verme birimi olan iş konseyi, bir yönetim kurulu seçmektedir ve bunların 4'te 3'ü üretimdeki işçilerden oluşmak zorundadır (Horvat, 2016: 156-157).

Planlama konusundaki ayrışmalarsa dikkat çekicidir. SSCB planlama modeli her işletme için uyulması gereken girdi ve çıktı hedeflerini belirleyen, belirli süreçler içinde planlara dayanan ve merkezi niteliği yüksek bir idari komuta sistemidir (Devine, 2001: 167). Yugoslavya'da da planlama, savaş sonrasında merkezi nitelikte uygulamalarla başlamış ancak kısa süre sonra başkalaşmıştır. İlk dönemin merkezi plancılığı hakkında biraz da ironik bir yorum, ilk planın bir buçuk ton ağırlığında olduğu yönündedir (Haynes, 1992: 183). Ancak bu dönemde SSCB'yle yaşanan çatışma, büyüme oranlarında karşılaşılan olumsuz sonuçlar ve Batı'yla kurulan ilişkiler plancılığın da yönüne etkide bulunur. 1952 yılında katı merkezi planlama uygulamalarından vazgeçilir ve o zamana kadar işlerliği bulunan, bakanlıklar üstü yetkilerle donatılmış Planlama Komisyonu yerine Federal Planlama Dairesi kurulur. İdari yetkileri bulunmayan bir uzmanlık kuruluşu olan bu daire bir tür sosyal planlamaya hizmet edecektir. Sosyal planlamayla ilgili tüm taraflara danışılmasına ve işletme planlarının birbirinden bağımsız olmasına dayanan bir düzen öngörülmektedir (Horvat, 2016: 44).

İçe kapalı bir ekonomi modelinin yerine dünya pazarlarına açık bir sistem yerleştirilmeye çalışılmaktadır, ancak bu modelin sonuçları da bir hayli olumsuz olacaktır. Sanayi üretimi büyük ölçüde ithalata dayanan Yugoslavya'nın dış pazarlara açılması rekabetçi bir baskıya neden olmuş, dünya ticaretindeki büyüme eğilimi 1970'lere doğru ortadan kalktığına ülke ekonomisi kriz içine girmiştir. Diğer gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı büyümenin dönemsel olarak sona erdiği Yugoslavya'ya da yansımıştır. Ancak yine de Yugoslav ekonomistler bu durumun planlama hatalarına dayanan çözülebilecek bir sorun olduğuna yönelik bir iyimserlik içindedir (Haynes, 1992: 186-187). Piyasa sosyalizmine dair düşünce ve uygulamalarda daha güçlü bir dalga 1970'lerdeki kriz koşullarında ortaya çıkacaktır. Bu süreçte, derinleşen krizin içinden 'daha çok piyasa' vurgusuyla çıkılabileceğine dair inanç dönemin paradigmasının kritik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yugoslavya'ya yakın uygulamaların yaşandığı bir diğer örnek de Macaristan'dır. Merkeziyetçi uygulamalar 1950'li yıllarda Macaristan'da reforma dönük çeşitli tepkileri doğurmuştur. Nagy hükümeti sıkı merkeziyetçi politikalarından uzaklaşarak, özellikle vergi ve mülkiyet gibi alanlarda daha esnek bir çizgiyi izleyecek, bu süreci takiben 1956 yılında Macaristan'da Stalinizm'e ve SSCB'ye karşı ayaklanmalar yaşanacaktır. 1956 Macar devrimiyle Nagy ülkenin Doğu Bloğu'ndan çıktığını ilan etmiş, toprak sisteminde serbest piyasa yeniden düzenlenmeye çalışılmış, tarım kooperatiflerinden ayrılma özgürlüğü tanınmış ve vergi indirimlerine gidilmiştir (The 1956 Institute, 2003). 1956'da Macaristan'da başlayan hareket SSCB'nin müdahalesiyle bastırılır. Ancak yeni dönemde Kadar başkanlığındaki hükümet savaş sonrası dönemin baskıcı uygulamaları yerine daha ılımlı bir yön izleyecek, örneğin tarıma dayalı kolektif çiftlik uygulamalarına paralel olarak çiftlik dışı üretime de izin verilecektir (Haynes, 1992: 204). 1968'deyse 'Yeni Ekonomik Mekanizma' uygulamasıyla merkezi planlama gevşetilmiş, piyasa düzenleyicileri devreye sokulmaya başlanmıştır. Yeni Ekonomik Mekanizma, işletmelerin kaynakları ve kendilerine ait bilgi kapasitesini etkin kullanabilmesi için özerk olmaları gerektiği fikrine dayanmaktadır. Buna göre kendi kararlarını veren ve başarı durumlarına göre kazanç elde eden veya zarara uğrayan işletmeler tümüyle özerk olabilecektir. Böylesi bir işletmeler düzeni de sermaye ve emek piyasaları içinde var olabilir, yatırım kararları ve kaynakların yeniden dağıtımı piyasa mekanizması içinde belirlenebilir durumdadır (Devine, 2001: 167).

Kimi açılardan Lange modeline yakın bir örnek olarak görülen Yeni Ekonomik Mekanizma'nın Yugoslavya'daki yönelimden önemli bir farkı Yeni Ekonomik Mekanizma'nın özyönetimi

içermeyen bir piyasa sosyalizmi uygulaması olmasıdır (Savran, 2021: 203). Ancak burada söz konusu olan piyasalaşmadan Macar ekonomisinin olumlu etkileneceğine yönelik beklentiler de kısa zamanda sonuçsuz kalmıştır. Macar ekonomisinin tarım ağırlıklı oluşu ve dünya pazarlarında rekabet edebilecek potansiyelden uzak kalması 1970'lerdeki kriz koşullarıyla birleşince geri çevrilemeyen bir istikrarsızlık dönemine girilmiştir (Haynes, 1992: 205). 1990'lara yaklaşıldığında Macar ekonomisi Avrupa ülkeleri arasında kişi başına düşen dış borç bakımından en alt sırada yer almakta; düşük büyüme oranları, yüksek enflasyon ve ücretlerde azalma gibi unsurlar etrafında ele alındığında olumsuz bir tablo içinde kendisine yer bulmaktadır (Savran, 2021: 204-206). Dönem itibarıyla piyasa reformlarına yönelen Doğu Avrupa ülkelerindeki kriz koşulları piyasa sosyalizminden bir geri adım atmaya getirmemiştir. Tam aksine piyasa uygulamaları dönem içinde daha güçlü şekilde vurgulanır hale gelecek ve bu dönemi takiben piyasa sosyalizmi üzerine düşünceler de giderek artan düzeyde piyasa ağırlıklı bir çerçeveye bürünecektir.

1960'lı yıllarda gerçekleşen piyasa reformlarının ilk örneklerini destekleyen Kornai ve Brus gibi yazarlar o sıralarda sosyalist bir ekonomide piyasa mekanizmasının destekleyici bir role sahip olması gerekliliği üstünde durmaktadır. Bu tablo içinde merkezi planlama ve piyasa eşgüdüm mekanizmaları olarak birlikte yer almakta, özellikle üretim malları piyasalarında desantralizasyon uygulamalarına ve işletme kararlarının dikkate alınmasına alan açılması savunulmaktadır. Büyük ölçekli yatırım ve üretim alanlarında merkezi planlama birimlerine, küçük ölçekli örneklerdeyse işletmelere inisiyatifin bırakıldığı bu eğilim lokal düzeyde işletme bilgilerinden faydalanmanın verimlilik sağlayan bir etkiye sahip olacağını öngörmektedir. Ancak piyasa sosyalizmine dair bu görüşler yine aynı yazarlar tarafından ilerleyen yıllarda naif bulunacak ve reddedilecektir. Örneğin Kornai daha sonraki evrede, piyasa sosyalizminin kavramsal açıdan tutarsız olduğunu iddia edecek ve bunun yerine özel mülkiyet ve sermaye birikimi temeline oturan serbest ekonomiyi savunmaya başlayacaktır (Devine, 1992: 69). Öyle ki, Kornai'ye göre planlanmış bir ekonomide işletmelerde ve diğer ekonomik birimlerde mali disiplin ortaya çıkamaz. Örneğin zarar durumunda yeni fonlar yardımıyla bu birimler varlıklarını koruyabilmektedir. Ayrıca kaynakların tümüyle kullanılması gerekliliği üzerine kurulan bu ekonomilerin her düzeyinde bir darlık olgusu ortaya çıkmak durumundadır. Üretim miktarıyla tüketim miktarı arasında denge sağlanamadığından bir aşırı-talep eğilimi gelişecektir. Kornai düzenlilik içeren ve iç bağıntılara sahip bu eğilimler üzerinden planlı ekonomiye eleştiri getirmektedir (Savran, 2020: 186). Zaman içinde Kornai bizzat kendisinin de içinde bulunduğu 1960'lardaki piyasa sosyalizmi reformcularının gerçekçi olmadığı düşüncesine gelmiştir. Kornai'nin bu düşüncesi onun piyasa ve mülkiyet hakları bakımından sosyalist çizgiden tümüyle ayrılması olarak görünmektedir (Savran, 2021: 212).

Bu tür kuramsal ve pratik farklılaşma örneklerinde giderek belirgin hale gelen durum, piyasanın planlama karşısında tek başına ve daha güçlü düzeyde öne çıkması eğilimidir. Planlamanın ve genel olarak sosyalist iddiaların etkisi azalmakta ve daha sonraki gelişmelerle beraber düşünüldüğünde kapitalist ekonomiye geçişin yolları aranmaktadır. Yukarıda sunulan düşünce ve uygulamaların ışığında 1970'lere kadar olan dönem içinde piyasa sosyalizminde planlamanın konumuna dair geliştirilen iyimser yorumları bir ana başlık altında toplamak gerekirse bunu, *planlama içinde piyasa* şeklinde ifade etmek mümkün görünmektedir. Sosyalizmin piyasa ilişkileriyle desteklenmesini öngören ve işleyen bir piyasanın sosyalist ekonomilerde yararlı olabileceğini varsayan bu düşüncelerin yerine, 1970'lerde yaşanan krizlerle birlikte piyasa lehine görüşler ağırlık kazanmaya başlamıştır. Kriz koşulları, *piyasa içinde planlama* olarak ifade edilebilecek, kimi yönleriyle eşitlikçi olma amacı güden, kamusal ve özel mülkiyetin bir arada var olduğu piyasa ekonomilerinin temellerini güçlendirmiştir.

3. Kriz Sonrası Piyasa Sosyalizmi: ‘Piyasa İçinde Planlama’

Her ne kadar piyasa sosyalizmi uygulamalarının sonuçları Doğu Avrupa’da olumlu bir seyir izlememiş olsa da 1970’lerdeki petrol krizleri ülkelerin piyasaya yönelimini derinleştirmiştir. Bu dönemde SSCB ekonomisi de durgunluk içine girmiş, ekonomiyi ve refah politikalarını olumsuz etkileyen çizgi 1980’lerde Gorbaçov reformlarını beraberinde getirmiştir (Devine, 2001: 167). Rekabet baskılarıyla baş edemeyecek düzeyde bir sanayi üretimine sahip olan Doğu Avrupa ülkeleri, borçlanma yolunda önemli adımlar atarak Batı ekonomilerine giderek daha çok yaklaşmış, bununla birlikte dış pazarlara açılma stratejisi artan ölçüde, ekonomileri darboğazla karşı karşıya bırakmıştır (Haynes, 1992). Piyasa sosyalizmi düşünce ve uygulamalarının son dalgası bu şartlar altında 1970’lerin sonlarından itibaren yükselişe geçecektir.

Piyasa sosyalizmi ülke örneklerinde mülkiyet biçimleri ve kooperatif uygulamalarında değişiklikler arz etse de ekonomik planlama açısından birçok işletmeye dayanan parçalı bir karar verme sürecinin hâkim hale gelmeye başladığı gözlenmektedir (Devine, 2001: 167). 1980’lerde uygulamalar daha uç noktalara ilerlemiş; sermaye ve emek piyasaları oluşturmaya dönük girişimler ortaya çıkmış ve mülkiyet biçimleri de dönüşüm sürecine girmiştir (Brus, 2001: 338). Bu şartlarda piyasa sosyalizmi tartışmaları kuramsal farklılaşma bakımından da derinleşmektedir. Güncel durumda, piyasa sosyalistleri bürokratik ve merkeziyetçi uygulamaları eleştirmekte, geleneksel olarak piyasayı suçlayan sosyalist tezlere de karşı çıkmaktadır. Bu dönemin piyasa sosyalistlerine göre, piyasa değil piyasa kapitalizmi suçlanmalı ve sosyalist ekonomilerse piyasalardan yararlanmaya çalışmalıdır. Çünkü piyasalar bilgiyi en iyi şekilde işlemekte, bilgiyi fiyat sinyalleriyle yaymakta, üretim tekniklerinde yenilikleri teşvik etmekte, geniş bir tercih olanağı yaratmakta ve özgürlükçü, demokratik uygulamaları beslemektedir (Arın, 1992: 9-11). 1980’lerin önemli piyasa sosyalizmi kuramcılarında Nove (1992a, 1992b) bu temel motifler üzerinden hareket ederek geleneksel sosyalist tezlere eleştiriler getirmiş ve ‘uygulanabilir’ olduğunu iddia ettiği bir sosyalizm modeli inşa etmeye çalışmıştır.

Nove’ye (1992a: 36) göre Marx sosyalizmin bolluk içinde işleyeceğini düşünmüş, oysa 20. yüzyılın sosyalist modelleri kıtlık koşullarında ortaya çıkmak durumunda kalmıştır. Günün şartlarında tümüyle piyasaya dönük toplumsal düzenlerin zararından sakınabilecek alternatif, uygulanabilir bir sosyalizm modeliyle, yani piyasa sosyalizmiyle yaratılabilir. Nove bir bakıma, Hayek’in ‘uygulanamaz’ olarak gördüğü sosyalizmi, yine Hayek’in rekabetçi sisteme yönelik vurgularıyla paralel birtakım değişikliklerle yeniden formüle etmekte ve ‘uygulanabilir’ ifadesiyle modelini tanımlamaktadır. O’na göre kaynakların dağıtılması piyasada da yapılabilir ancak bu eksik bir uygulama ortaya çıkarır. Bu anlamda Nove, piyasanın çözemeyeceği sorunlar ve ölçekler için devletin ve planlamanın rolünü belirli ölçüde önemsemektedir. Ancak yazara göre örneğin elektrik ve demiryolu gibi birtakım stratejik sektörler dışında merkezi planlama gerekliliği bulunmamakta, genel olarak ekonomide desantralizasyona gidilmesi gerekmektedir (Nove, 1992b: 113-114). Bu tür bir model merkezi planlama birimi ve piyasa ilişkisi bakımından önceki piyasa sosyalizmi önerilerinden ayrılmaktadır.

Bu modelde, merkezi olarak sağlanabilecek maddi girdiler dışında birçok şeyin işletmelerce üretilmesi veya yapılması gerekecek, bu da piyasadaki talebin ve tercihlerin gözlenmesi yoluyla sürdürülecektir. Her türlü kararda, sistemin parçalı işletmelerden oluşan yapısı mikro ölçekte girdilere ihtiyaç duyar ve karmaşık yapı piyasa mekanizması içindeki tercih ve rekabete göre şekillenebilecek bir görünüm arz eder (Nove, 1992b: 115). Parçalılık bir bakıma piyasa içinde eşgüdümlemlenerek çözümlenecektir. Böyle bir modelde başka birtakım gereklilikler de bulunmaktadır. Bunlar çok partili demokrasi ve farklı mülkiyet biçimlerinin varlığı olarak sıralanır. Mülkiyette çeşitlilik devlet işletmelerinden, özerk ve işçilere karşı sorumlu toplumsal işletmelerden, küçük ölçekte özel işletmelerden ve kendi hesabına çalışan bireylerden oluşan bir tabloyu ortaya çıkarmaktadır (Brus, 1992: 47). Nove kimi bakımlardan birbirlerinden ayrışsalar

da Britanya Piyasa Sosyalizmi Okulu olarak adlandırılan bir yaklaşımın temsilcileri arasındadır. Bu yaklaşımda yatırım kararlarında işletmelerin sorumlu olması gerektiğini ve devlet tekelindeki sanayi bankalarının sermaye araçlarının sağlanmasında kritik bir rol üstlenebileceğini vurgulayan yazarların yanısıra yatırımlar konusunda yol gösterici nitelikte bir planlama öneren isimler de bulunmaktadır. Yol gösterici nitelikte planlama piyasaların işleyişini geliştirmek için gereklidir. Ancak piyasalar asli dağıtım mekanizması olmaktan çıkarılma tehlikesiyle karşılaşmamalıdır. Yaklaşımın Breitenbach gibi temsilcileri de ulusal, bölgesel ve sektörel planların dahil edildiği karmaşık bir planlama süreci üzerinde durmaktadır. Buna göre işletmeler kendi planlarını kendi sektörel planlama otoritesiyle müzakere ederek ve uzlaşarak hazırlayacak, uzlaşmazlık durumunda gerektiği halde tahkim yoluna gidilecektir (Devine 1992: 72-75).

Piyasa sosyalizmi artık, merkezi planlamaya alternatif bir bakışla kurgulanmaktadır. Merkezi planlamanın ekonomi içindeki küçük ve birbirinden ayrı parçalar hakkında yeterli bilgi sahibi olamayacağı öngörüsünden hareketle (Harman, 1992: 220), üretilen çok sayıda malın dağıtım işlevinin yalnızca piyasa tarafından yerine getirilebileceği düşünülmektedir (Mandel, 1992: 73). Kararların sınırsızlığı ve yönlendirilemezliği konusundaki bu tavır aslında sosyalist hesaplama tartışmalarında piyasa sosyalizmi kuramcılarının karşısında yer alan Avusturya Okulu temsilcilerini ve özellikle Hayek'in argümanlarını akla getirmektedir. Hayek (2015) 1980'lerin piyasa sosyalistlerinden çok önce ekonomide alınan çok sayıda kararın tek merkezden yönetilemez ve planlanamaz olduğunu iddia etmiştir. 1980'lerin piyasa sosyalistlerinin sosyalist hesaplama tartışmalarından yarım yüzyıl kadar sonra, Hayek'in savunduğu temel iddiaya yaklaşması özellikle dikkat çekicidir. Belirli alanlarda merkezi planlamaya yer veren ve genel olarak karmaşık karar yapısını adem-i merkezileştirmeye yönelik bu tür bir piyasa sosyalizmi, Lange'nin planlama birimi tarafından fiyat mekanizmasının kullanılmasına ve arz-talep dengesinin sağlanmasına dayanan savlarını sosyalizmin olanaklılığına kanıt olarak göstermesinden daha farklı bir noktaya erişmiştir. Bu bakımdan 1980'lerin piyasa sosyalizmi tezleri *piyasa içinde planlama* olarak adlandırılabilir bir eğilimin dışavurumudur. Piyasa modelde merkezi bir konum elde etmekte ve işlerliği övgüye değer olarak kabullenilmektedir. Planlamaysa piyasa eşitsizliklerini özellikle eğitim, sağlık ve barınma gibi alanlarda gidermeye yönelik girişimlerle sınırlı düşünülmektedir (Nove, 1992b: 117).

1930'ların sosyalist hesaplama tartışmaları sırasında geliştirilen piyasa sosyalizmi tezlerinin o yıllarda pratikte bir karşılığı olmamıştır. Ancak 1970'lerden sonraki piyasa sosyalistleri kuramsal çerçevelerini inşa ederken, kendi dönemlerinin sosyalist ülkelerinde büyük bir reform dalgası görülmektedir. SSCB ekonomisinin 1970'lerin sonlarına doğru içine girdiği durgunluk, 1980'lerde piyasa yönelimli reformların yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Aynı zamanda Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist rejimler, içeriği ülkeden ülkeye değişen reformlarla, piyasa güçlerine dayanan ekonomilere dönüşmeye başlamıştır (Devine, 2001: 167). SSCB'de Gorbaçov dönemiyle birlikte özyönetim pratikleriyle özerklik, desantralizasyon ve ekonomik liberalleşmeye dönük değişiklikler hızlanmıştır. Üretimin verimlilik ve kalite ölçütleriyle yeniden tasarlanmaya çalışıldığı dönemde, bürokrasiden yükselen muhalefet dizginlenerek, işletmeler düzeyinde katılımı artırmaya yönelik hamlelere girişilmiş ve işletme yöneticilerinin seçimle işbaşına gelmesi gibi uygulamalarla çalışanların motivasyonlarını artırma çabaları ortaya çıkmıştır (Abdullayev ve Elma, 2009: 77 ve 80). Dönemin verimlilik, katılım ve özyönetim pratikleri gelişmiş kapitalist ülkelerdeki güncel yönetim reformlarının toplam kalite yönetimi, sonuç odaklı çalışma ve stratejik planlama uygulamalarına biçim ve amaç bakımından yakın bir çizgiyi içermekte ve değişim dalgasının izlerini Doğu Bloğu içinden sunmaktadır. 1989'dan sonra sosyalist rejimlerin çökmesiyle birlikte, dönüşümün piyasa sosyalizmi bağlamında tartışılmasına dönük doğrudan ihtiyaç ortadan kalkmış, kapitalist piyasa ekonomilerine geçiş ve işleyiş sorunları ülke gündemlerine yerleşmiştir (Brus, 2001: 339). 1990'larla birlikte sosyalist rejimlerin yıkıldığı

ülkelerde piyasa sosyalizmi modelleri kuram ve pratik açısından etkisizleşirken, benzer birtakım unsurlar stratejik planlamada varlığını sürdürmeye ve etkisini artırmaya devam etmiştir.

Ancak bu konuya geçmeden önce Çin Halk Cumhuriyeti'nde (ÇHC) ortaya çıkan gelişmeleri ele almak önem arz etmektedir. Yukarıda sayılan örneklerin aksine 1990'lı yıllarda ÇHC'de sosyalist rejim ortadan kalkmamış ve Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) hakimiyeti sürmüştür. Ancak ülkede özellikle 1978 sonrasında piyasa reformlarında önemli bir yol alınmış ve bu reformlar ÇHC'de piyasa sosyalizminin kritik bir örneğinin oluşmasını beraberinde getirmiştir (Zeng ve Scase, 2013: 105). Planlama uygulamalarının genel seyri açısından bakıldığında, ÇHC'nin 1949'da kurulmasından sonra iki ara dönem haricinde beş yıllık planlama uygulamaları sürdürülmüş, 2020 itibarıyla 13 adet beş yıllık plan hazırlanıp hayata geçirilmiştir (Yin ve Xu, 2022: 7). Günümüzde ÇHC her ne kadar siyasal alanda ÇKP yönetimi varlığını sürdürse de ekonomide farklı mülkiyet biçimlerinin ve girişimlerin desteklendiği, devlet dışında çeşitli aktörlerin de karar süreçlerine katıldığı yarı-rekabetçi bir piyasa ortamına sahiptir (Zeng ve Scase, 2013: 105).

1970'lerde Mao Zedong'un ölümünün ardından yönetimde etkisini artıran Deng Xiaoping 1978 sonrasındaki reform ve açılma dönemi olarak adlandırılan sürecin de mimarıdır. SSCB ve Çin arasında 1950'lerden itibaren ortaya çıkan gerilimler 1970'lere gelindiğinde Çin'in SSCB çizgisinden kopuş eğiliminin güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Deng sosyalizmin inşası bakımından ÇHC'nin başlangıç evresinde olduğunu ve üretici güçlerin gelişmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu durum izlenecek yolların da büyük ölçüde değişmesi gerektiğine işaret etmektedir. Siyasal düzeyde Mao Zedong düşüncesi ve ÇKP'nin önderliğiyle sosyalizm sürdürülecek ancak reform ve açılma yoluyla uluslararası ekonomiyle bütünleşme ve Çin ekonomisini büyüme hedefleri devreye girerek piyasa sosyalizmine geçiş yapılacaktır (Gürcan, 2022: 52). ÇHC'de piyasa ekonomisine yönelim ÇKP'nin piyasa ilişkilerini serbestleştirilmesi üzerine kuruludur. ÇKP bu bakımdan yeniden yapılandırılan devlet işletmelerine, yabancı ortaklı girişimlere, yerel karar vericilerin kontrolündeki kooperatiflere ve bağımsız özel işletmelere destek sunmuştur. Bu aktörler değişen ölçülerde Çin'de piyasa sosyalizminin niteliklerinde belirleyici olan kurumsal dönüşümde rol oynamıştır (Zeng ve Chase, 2013: 104).

Deng'e göre piyasa kapitalizmle, planlama da sosyalizmle aynı şey değildir. Bu bakımdan üretici güçleri geliştirme yolunda her iki mekanizmadan da faydalanılabilir. Burada konumuz açısından kritik olan husus merkezi planlamaya bakışla ilgilidir. Deng'e göre merkezi planlama Çin'in coğrafi genişlikle ve nüfus büyüklüğüyle ilintili koşullarına uygun değildir. Söz konusu koşullarda planlama sürdürülmelidir ancak planlamanın merkeziyetçi niteliği sınırlandırılmalıdır. Bu doğrultuda reform ve açılma döneminde desantralizasyon tarım sektöründe başlamış, sanayide kademeli şekilde devam ettirilmiştir. Dış yatırıma ve piyasaya açılan sektörlerde hedeflenen, teknoloji alanında yabancı girişimlerden edinilecek bilginin Çin'e transfer edilmesidir. Bu eğilim, bağımsızlıktan ödün vermeyen bir piyasa stratejisi olarak yorumlanmaktadır. Diğer yandan piyasa sosyalizminin erken örneklerinden ekonomik göstergeler bakımından farklılaşan durum Çin ekonomisinin son yarım yüzyılda olumlu bir tablo çizmesidir. 1979-2018 arasında yılda ortalama % 9'un üzerinde bir büyüme oranı yakalayan ÇHC, günümüzde dünyanın en büyük ikinci ekonomisi düzeyine gelmiştir (Gürcan, 2022: 48 ve 53). Gürcan'a (2022: 48) göre bu başarının altında yatan nedenler bağımsız ekonomi politikaları, planlama uygulamalarından vazgeçmeyen ÇKP liderliği, sanayi altyapısının sağlamlığı ve yaşam standartlarında iyileşmeyi de amaçlayan dengeli bir kalkınma yaklaşımının benimsenmesidir.

Bu bağlamda ÇHC'de planlama konusunda eğilimlerin zaman içinde ne yönde değiştiği önem arz etmektedir. Yin ve Xu (2022: 9) 1980'e kadar uygulamaya geçen ilk beş plan döneminin özellikle erken aşamalarında SSCB merkezi planlama modelinin etkisi bulursa da bu evrenin ÇHC planlaması için bir keşif süreci olduğunu belirtmektedir. İlk planlarda amaç hızlı kalkınma ve sanayileşme olarak somutlaşırken öncelik ağır sanayinin odak noktası olduğu bağımsız bir sanayi

sisteminin oluşturulmasına verilmiştir. 6. Beş Yıllık Plan'dan 10. Beş Yıllık Plan dönemine kadar geçen evreyse (1980-2005) reform süreci kapsamında değerlendirilir. Reform sürecinde Çin'e özgü sosyalist modernleşme hedefi ve piyasaya dönük reformlar öne çıkmaya başlamış ve 1990'lardan itibaren 'Sosyalist Piyasa Ekonomisi' olarak adlandırılan modelin geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Reform sürecinde planların daha olgun ve standart bir düzeye ulaştığı, zorlayıcı veya emredici bir planlama yaklaşımı yerine çok boyutlu, öngörüye dayalı ve kılavuz niteliğinde bir planlamaya geçildiği düşünülmektedir. Bu doğrultudaki bir planlama düşüncesinde ulusal stratejik hedeflerin belirlenmesi, makro düzeyde plan süreçlerinin yönetimi ve piyasa kaynaklarının dağılımında kılavuzluk işlevi merkezi yönetimin inisiyatifinde sürdürülmektedir (Yin ve Xu, 2022: 9 ve 15). Özellikle 1990'lardan itibaren 'Sosyalist Piyasa Ekonomisi' olarak adlandırılan eğilim içinde bir eşgüdüm mekanizması olarak planlama piyasa işleyişi içinde yönlendirici ve düzenleyici bir işlev etrafında varlık kazanmaktadır. Bu bakımdan ÇHC'de planlama bilginin işlenmesiyle ve uygulamayla ilgili sorun ve aksaklıkları gidermeyi hedefleyen bir *piyasa içinde planlama* örneği olarak belirginleşmektedir.

Reform ve açılma döneminin bir diğer dinamiği planlamanın salt ekonomi boyutuna değil bundan daha geniş ölçüde toplumsal kalkınma düzeylerine odaklanması ve 'makro stratejik düzey'i temel alan bütünleştirilmiş planlara geçilmesidir. Yin ve Xu (2022: 16) reform ve açılma döneminden önce bile ÇHC'de planlamanın katı sınırlara sahip olmayan ve sürekli olarak yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya yeniden düzenlenmeye açık döngüsel bir süreç olduğunu savunmaktadır. ÇHC planlamasının ilk dönemlerde de merkezîyetçi bir niteliğe sahip olmadığı iddiasına dayanan bu düşünceye göre günümüzde ÇHC planlama sisteminde iki temel mekanizma duruma göre uyarlanabilir makro planlama ve teşviklerle/hedeflerle yönetim olarak somutlaşmaktadır. Uyarlanabilir makro planlama makro stratejik konular hakkında rasyonel planlar yapmayı ve değişime ayak uydurma kabiliyetini içermektedir. Teşviklerle/hedeflerle yönetimse çok aktörlü süreçlerde çeşitli katılımcıların motivasyonunu sağlamayı ve birçok türe sahip teşvik ve sınırlamalarla süreçlerin şekillendirilmesini içinde barındırmaktadır. Bu durum kavramsal olarak farklılaşmayı da beraberinde getirmiş ve planlama anlayışında Çince *jihua* kelimesi yerine *guihua* kelimesi tercih edilir hale gelmiştir. 2000'lerde söz konusu olan bu tercihte amaç beş yıllık planın esas olarak ekonomik ve sosyal kalkınmanın yönünü belirleyen, genel bir kalkınma planını tasvir eden, hükümetin gelecekteki çalışmalarına ilişkin önceliklerini saptayan ve piyasa faaliyetlerine kılavuzluk eden bir program olduğunu daha da açıklığa kavuşturmuştur. Bu yüzden, makro program anlamına gelen *guihua* kelimesi öne çıkmaktadır. Makro düzeyde stratejik programlama arayışının açık hale geldiği bu modelde, 'uyarlanabilir makro planlama', beş yıllık planların hem farklı gelişim aşamalarındaki makro stratejik konulara yönelik uzun vadeli ve tutarlı rasyonel planların hem de hedeflerin, içeriğin ve görevlerin ülkenin ihtiyaçlarına göre sürekli olarak yeniden ayarlandığı planların hazırlanmasını ifade etmektedir (Yin ve Xu, 2022: 15-16). Çin örneği üzerinden de izlenebilen dönüşüm çizgisi stratejik planlamaya yakın eğilimler konusunda kritik unsurları içinde barındırmaktadır. Bu bakımdan stratejik planlamanın neyi içerdiğinin anlaşılması piyasa sosyalizmi ve stratejik planlama arasındaki bağlantıyı daha açık hale getirmede yararlı olacaktır.

4. Stratejik Planlamayla Kesişen Yol

Piyasa sosyalizminde kararların işletmeler temelinde düşünülmesi ve merkezi nitelikte planlamadan uzaklaşarak piyasa mekanizmasının eşgüdümde asli unsur olarak tercih edilmesi, stratejik planlama çizgisiyle buluşulan noktadır. Stratejik planlama askeri tarih kapsamında çok eski dönemlere kadar götürülen⁴ bir çerçeveye yerleştirilebilmektedir (Candy ve Gordon, 2011:

⁴ Strateji kavramı iki farklı kaynakla açıklanmaktadır. Bunlardan birincisi Latince'de yol veya çizgi anlamını taşıyan *stratum* kelimesine, diğeryse Antik Yunan'da general anlamına gelen *strategos* kelimesinden yola çıkarak savaş sanatına gönderme içerir. *Stratos* (ordu) ve *ago* (yön vermek) kelimeleri strateji kavramını yaratmıştır (Övgün, 2010a: 200; Aşgın, 2008: 3-4; Demir ve Yılmaz, 2010: 70; Eryiğit, 2013: 153).

71). Ancak Candy ve Gordon (2011: 72) modern işletmelerde stratejik plan uygulamalarının 1920'lerde geliştirilen Harvard modeline dayandığını ifade etmektedir. Kavramın asıl gündeme geliyorsa ABD'de 1960'lı yıllarda gerçekleşecektir. Kâr, etkinlik ve verimlilik temelinde şirketlerin izlemesi gereken yollar strateji, yönetim ve planlama gibi kavramlarla yeniden şekillenecektir. Dönemin rekabet baskıları gelişmiş kapitalist ülkelerdeki şirket yapılarında bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Müşterinin daha belirleyici hale geldiği talep ekonomilerinde şirketler, hızlı değişime ayak uyduran, rekabet kapasitesi yüksek ve talebe göre ürün çeşitliliğini artıran bir biçim kazanmıştır (Güçlü, 2003: 64-65; Aşgın, 2008: 2). Bu anlamda stratejik planlama rekabete dayalı, kârı ençoklaştırma amacını güden, girdilere değil sonuçlara odaklanan, niteliksel hedefleri önemseyen, değişimin yönünü belirlemeye çalışan, yönetici-paydaş-çalışan birlikteliği temelinde çoklu karar alma yapılarını içeren ve kararların kurumsal/yerel düzeyde alındığı bir planlama türünü anlatmaktadır (Övgün, 2010a: 206-207). Uzun vadeli ve geleceğe yönelik bir perspektifi içeren stratejik planlama örgütlere yol gösterici bir nitelikte birlikte düşünülmekte, girdiler yerine sonuçların planlanmasına verilen önceliğin yanında değişime uyum sağlama kapasitesiyle tanımlanmaktadır (Eryiğit, 2013: 154). 1970'lerde strateji kavramının yaygınlığı artmaya başlamış, rekabet baskısı şirketleri stratejik hedefler belirlemeye ve piyasa taleplerine uyum sağlamaya dönük yöntemler geliştirmeye yöneltmiştir (Güçlü, 2003: 65). Aynı dönemlerde Doğu Bloğu'ndaki özyönetim pratikleri, ülkelerin dış pazarlardaki rekabet edebilirliğini artırma amacını taşıyan işletme özerkliği temelindeki benzer bir arayışın örneğidir.

Stratejik yönetim bir üst yönetim işlevi olmakla birlikte, bu işlev yönetimin alt kademelerine kılavuzluk etmek ve misyon, vizyon, değerler ve kararlar bakımından yol gösterici eylemlerde bulunmakla beraber yürümektedir (Aşgın, 2008: 16). Strateji rakip birimlerin, aktörlerin veya işletmelerin varlığına göre kurulan ve rekabette bir adım öne geçme amacını içeren bir kavram olarak serbest piyasa ekonomisine özgü bir nitelik taşımaktadır (Övgün, 2010a: 203). İşletmelere ait kaynaklar ve piyasadaki fırsat ve tehditler birlikte analize tabi tutularak, işletmelerin geleceğe yönelik hedeflerini saptama faaliyetleri stratejik planlamanın önemli bir unsurunu oluşturur (Güçlü, 2003: 67; Küçüksüleymanoğlu, 2008: 406-407). Bununla birlikte stratejik planlama yapılacak işlemlerle ilgili tek seferli bir planlamadan ziyade farklı ve duruma göre çeşitlenebilen koşullarda tekrarlanmaya açık bir süreç anlamına gelmektedir (Aşgın, 2008: 52; Demir ve Yılmaz, 2010: 85). Stratejik planlamada genel stratejiler temel alınmakta, sosyoekonomik yapıya parçacı bir biçimde yaklaşmakta ve rekabet mekanizmasına özgü kurgusuyla bu tür bir planlama piyasa koşullarına uyumlu bir görünüm arz etmektedir (Övgün, 2010a: 210). Bu anlamda Hayek'in rekabeti geliştirmek üzere yapılabilir gördüğü türden bir plancılık anlayışı, stratejik planlamaya uygun bir içerik taşımaktadır. İşletme özerkliğinin esas alındığı ve işletmenin kararlarının kendi seçtiği yöneticiler eliyle saptandığı adem-i merkezîyetçi Doğu Avrupa modelleri de, daha sonra ÇHC'de geliştirilen makro düzeyde uyarlanabilir plan düşüncesi de bu genel tabloyla uyumlu unsurlar içermektedir. Bu bakımdan ABD'de kuramsal öncüllerini bulan stratejik planlama, piyasa sosyalizmi uygulamalarıyla paralel bir görünüme sahiptir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, Doğu Bloğu'nda 1950'lerden itibaren görülen piyasa sosyalizmi pratiklerindeki özyönetim ve benzeri girişimlerle 1960'larda ABD'de işletmelerde yaygınlaşan stratejik planlama uygulamaları arasındaki ilişki bir korelasyon niteliği taşımakla birlikte, 1980'lerde Doğu Bloğu'nun çözülme arifesinde yaşananlarla stratejik planlamanın yükselen ivmesi arasında daha güçlü bir bağ saptanabilir. Burada söz konusu olan açıklık ve desantralizasyon hamlelerinin geniş ölçeklerde uygulanabilirliğinin -başarısı değilse bile- varlığının daha yaygın biçimde söz konusu olmasıdır. Doğu Bloğu'nda reform arayışındaki ülkelerde 1950'lerden itibaren ortaya çıkan gelişmeler 'daha çok piyasa daha az merkezi planlama' olarak özetlenebilecek bir konumdadır. Sosyalist hesaplama tartışmalarındaki ilk piyasa sosyalistlerinden giderek farklılaşan durum, özellikle 1970'lerden sonra, merkezi planlamaya geçmişte yüklenen fiyatları belirleme ve arz-talep dengesini sağlama gibi işlevlerin yerini

piyasasının düzenleyici kapasitesine terk etmesidir. Böylece planlamanın piyasa karşısında belirleyiciliğinin azalması ölçüsünde piyasa sosyalizmi, stratejik planlamaya giden yolun, stratejik planlamada ve benzer girişimlerde sıkça kullanılan bir kavramla ifade etmek gerekirse, kritik bir paydaşı görünümü kazanmaktadır.

ABD’de işletmelerde 1950’li yıllara kadar planlama yaklaşımı kısa vadeli olarak düşünölmekle birlikte bu dönemden sonra kurum içi analizde zemin oluşturan daha uzun vadeli planlara doğru bir geçiş yaşanmıştır. Özellikle 1970’lerden sonra dış çevrenin değerlendirilmesine dayanan stratejik planlama giderek yaygınlaşmaya başlayacak, ilerleyen yıllarda stratejik yönetim ve stratejik vizyon yönetim yazınında öne çıkan unsurlar haline gelecektir (Genç, 2009: 202). Kamu yönetimine de yansıyan haliyle stratejik planlamanın katılımcı ve esnek yapılanmalar dâhilinde mevcut durumdan yola çıkarak geleceğe dönük bir vizyon geliştirme girişimi olduğu ve bu yönde derlenecek ölçüme uygun göstergeler aracılığıyla, ortaya konacak performansın izlenebileceği düşünölmektedir (Güven, 2014: 66). Burada ortaya çıkan temel durum örgütün kendi iç ilişkileri ve kaynakları üzerine yaptığı değerlendirmenin, çevrede rakip olarak konumlandırılan örgütlerle girilecek bir yarışın içinde tasarlanmasıdır. Rekabetin işletmeler düzeyinde bir iyileşme çabası olarak ele alındığı bu yaklaşım piyasasının düzenleyici kapasitesine duyulan güvenle yakından ilişkilidir. 1970’lerde krizlerle mücadelede başvurulan bir araç olarak stratejik planlama ABD kamu yönetiminde de gündeme gelmeye başlayacak, geleneksel planlama yaklaşımlarından giderek uzaklaşılacaktır (Genç, 2009: 203). Burada vurgulanması gereken nokta rekabetçi bir mantığa oturan ilişkilerin kamu bürokrasisine de uygulanmaya çalışılmasıdır. Stratejik yönetim ve planlamayla birlikte örgütlerin çevresiyle girdiği ilişkilerde bir bütün olarak alınması ve rakiplere karşı rekabet üstünlüğünü sağlayabilmesi amaçlanmaktadır (Güven, 2014: 69). Bahsedilen dönem bilim, teknoloji ve uluslararası rekabetteki gelişmelere paralel biçimde piyasa aktörlerini ve kamu kurumlarını buluşturan ortak karar verme modelleri üzerine girilen çabalarda da belirginleştiği üzere stratejik yönetim ve planlamadan ayrı bir gelişme çizgisine sahip değildir (Genç, 2009: 202). Bu anlamda işletme temelli rekabetçi bir modelin yaygınlaştığı ve buna uygun planlama yöntemlerinin geliştirildiği gözlenmektedir. Piyasa sosyalizmi tartışmalarının özellikle 1980’lerdeki örnekleriyle stratejik planlamanın temel unsurları arasındaki yakınlık tam da burada belirginleşmektedir.

Stratejik planlama süreci örgütlerin mevcut konumlarının ne olduğunun değerlendirildiği durum analizini, örgütlerin nereye ulaşmak istediğinin saptandığı misyon, vizyon ve stratejik amaçlara ilişkin belirleyici faaliyetleri, araç ve yöntemlerin açık hale getirilmesini ve ortaya çıkan uygulamaların ve performansın izlenmesini içermektedir (Demir ve Yılmaz, 2010: 73-84). Ancak süreç olarak stratejik planlama lineer bir çizgide ilerlememekte ve herhangi bir aşamada elde edilen bulgular plan süreçlerindeki önceki aşamalara dönülmesini gerektirebilmektedir (Küçüksüleymanoğlu, 2008: 404). Bununla birlikte stratejik planlama sadece kurumsal bir temele dayanmamakta ve “makro boyutta öngörüler barındıran ve çevresel değişimi ve uyumu öne çıkaran genel stratejilerin oluşturulmasını ve bunu kolaylaştıracak verimli ve etkin bir yönetim yapısını meydana getirmeye çalışan bir planlama” anlayışı anlamına gelmektedir (Övgün, 2010b: 192). Bu anlamda örneğin Türkiye’de de 2000’lerde geliştirilmeye çalışılan temel esaslar bakımından stratejik planların “makro düzeyde belirlenen ulusal stratejiler ve kalkınma planları çerçevesinde kuruluşlarca” hazırlanması, “yıllık planlar, sektörel ana planlar, bölgesel planlar ve il gelişme planları”yla beraber düşünölmek sureçte etkinliğin iyileştirilmesi ve “kaynakların rasyonel kullanımına” katkı sağlanması hedeflenmektedir (Aşgın, 2008: 59). Kamu yönetiminde kurumlar düzeyinde ele alındığında bu durum karar süreçlerinde çeşitli birimlerin yetkilendirilmesi ve planlama sürecinin aşağıdan-yukarıya bir çizgiyi içermesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Övgün, 2010b: 196). Bununla birlikte planlamada desantralizasyon eğilimi karar süreçlerinde merkezi birimlerin tümüyle süreç dışında tutulmasından ziyade bunların makro

düzeyde ve süreç içerisinde yeniden ayarlanabilir öngörüler geliştirerek kılavuzluk işlevi üstlenmesiyle beraber yürümektedir.

Piyasa sosyalizminin güncel örneği olan ÇHC’de 1978 sonrasında reform ve açılma dönemine girilmiş, 1990’larda “Sosyalist Piyasa Ekonomisi” olarak adlandırılan model temel zemini oluşturmaya başlamış ve 2000’lerde planlama bakımından değişim de daha açık bir nitelik kazanmıştır. Reform ve açılma döneminde olgunlaşan planlama sistemi makro düzeyde yönetim ve piyasada kaynakların dağılımı gibi hususlarda öngörüye dayalı ve kılavuz niteliğinde bir içeriğe sahip olmuştur. Bu evrede alınan önlemler arasında makro düzeydeki planlara deneysel programların dahil edilmesi, ara dönem plan değerlendirmelerinin hayata geçmesi ve karar verme sürecinin üst kademelerinde planlar hakkında düzenli gözden geçirmelerin uygulamaya sokulması bulunmaktadır. Bu bakımdan planlama süreci daha esnek hale getirilmiştir. Bununla birlikte 2006’da başlayan 11. Beş Yıllık Plan döneminden itibaren planlama anlayışındaki hâkim eğilim daha belirgin hale gelmektedir. 2006 sonrasında ortaya çıkan sürece “rasyonel şekilde hazırlanan beş yıllık planlar süreci” adı verilmekte ve artık planların ekonomik ve toplumsal kalkınmada izlenecek yönü belirleyen, genel bir kalkınma planını ifade eden, hükümetin gelecekteki önceliklerinin tespit edildiği ve piyasadaki faaliyetlere kılavuzluk eden programlar olduğu düşüncesi daha açık hale gelmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere kavramsal netliği sağlamak amacıyla Çince’de makro program anlamına gelen *guihua* kelimesi bu dönemden itibaren tercih edilecektir. Planlar bu süreçte daha rasyonel şekilde hazırlanan, stratejik, programatik, kapsamlı ve kılavuz planlar haline almıştır (Yin ve Xu, 2022: 15-16). Bu doğrultuda stratejik planlamayla kesişen boyutu bakımından ÇHC’de planlama makro düzeyde bir stratejik programlama niteliği edinmektedir.

ÇHC’de planlama sistemi ulusal kalkınma planlamasının öncülük ettiği, özel ve bölgesel planlarla desteklenen, ulusal ve yerel düzeyler bakımından çok katmanlı planları ve aktörleri içeren bir yönetim sistemi görünümündedir. ÇKP Merkez Komitesi’nin liderliğinde ilerleyen planlama sürecinde planlar Ulusal Kongre’nin onayından geçmekte, hükümet planları hazırlayan ve uygulayan aktör olarak öne çıkmaktadır. Diğer yandan ÇHC planlama sisteminde reform ve açılma döneminden itibaren piyasa kaynak dağıtma mekanizması olarak daha çok rol oynamaya başlamış, planlama süreçlerinde de sözleşme usulü yaygınlaşmıştır. Bununla amaçlanan ast birimlerin üst kademelerde formüle edilen politikalara teşvik edilmesidir. Sözleşmeler genellikle merkezi yönetim birimleriyle yerel düzeydeki karar vericiler arasında ya da yerel düzeydeki karar vericiler ve yerel işletmeler arasında yapılmaktadır. Planlama sürecinde kılavuz niteliğinde birtakım diğer planlar da bulunmakta ve bunlar hükümet tarafından belirlenen ekonomik beklentileri gösteren, piyasaya birtakım işaretler veren veya dolaylı teşvikleri hayata geçiren bir içerik taşımaktadır. Planlamada yönetim devletin ve devlet haricindeki aktörlerin belirleyici olduğu ve geliştirilen formal ve enformel kurallar seti içinde politikaları tasarlamak ve uygulamak için aktörlerin etkileşime girdiği bir süreç olarak düşünülmektedir. Bu bakımdan ÇHC planlama sisteminde yönetimin temel iki boyutu politikaların belirlenmesi ve kamu-özel sektör arası etkileşim içinde politika uygulamalarını kolaylaştırma kabiliyeti olarak görülmektedir. Bu doğrultuda 2018’de Devlet Konseyi’nin hazırladığı planlamaya ilişkin bir rehberde beş yıllık planlama ‘sosyalist modernleşme stratejisinin ve ulusal stratejinin amacını açıklığa kavuşturmak, hükümetin çalışma önceliklerini netleştirmek ve piyasa faaliyetlerine kılavuzluk etmek amacıyla bir planlama dönemi içerisinde aşamalı olarak konuşlandırılması ve düzenlenmesi’ olarak ifade edilmektedir (Yin ve Xu, 2022: 4, 7, 9 ve 17). Makro düzeyde gözden geçirmelere ve uyarlamalara açık olan ÇHC planlama sürecinin planlamayı tekil bir eşgüdüm mekanizması olarak ele almaktan ziyade piyasa mekanizmasının tamamlayıcısı bir konuma yerleştirdiği açık görünmektedir. Bu bakımdan merkezi planlama sistemlerindeki temel işleyişin aksine esnek ve adem-i merkezîyetçi bir özellik taşıyan bu tür bir planlama süreci öngörüler temelinde makro stratejilerin belirlenmesi ve karar süreçlerine katılım yoluyla aktör etkileşimine açık bir uyarlama ve gözden geçirme işlevinin

süreklilik kazanması anlamına gelmektedir.⁵ Bu bakımdan söz konusu örnek stratejik planlama ile piyasa sosyalizminin günümüzde içerdiği planlama anlayışının giderek daha yakın bir çizgiye konumlandığını göstermektedir.

5. Sonuç

Sosyalist hesaplama tartışmaları SSCB'nin merkezi planlama modeli dışında bir sosyalizm önerisi içermekte ve sosyalizmin ekonomik olanaklılığı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Barone'nin 20. yüzyılın başlarında, imkân dâhilinde gördüğü sosyalist model Üretim Bakanlığı'nın ekonomi üzerinde kontrolünün bulunduğu bir düzende arz-talep dengesine deneme-yanılma yöntemiyle ulaşılabileceği düşüncesine dayanır. Barone serbest rekabet rejimi kategorileri üzerinden bir sosyalizm olasılığını ortaya koymuştur. Mises ise sosyalist bir rejimde tüketim malları üzerindeki sınırlamanın parasal değeri ve dolayısıyla rasyonel bir ekonomiyi olanaksız kılacağını öne sürmektedir. 1930'larda yoğunlaşan hesaplama tartışmalarında Lange, bu olanaksızlık iddiasına karşı bir girişimde bulunur. Mises'in gösterdiği boşluğu dolduracak şekilde Lange, tüketim mallarında piyasa içeren ve merkezi planlama biriminin arz-talep dengesine ulaşana kadar deneme-yanılma yöntemiyle fiyatları belirleyeceği bir piyasa sosyalizmi modeli geliştirmiştir. Hayek'in bu tür bir modele itirazı merkezi planlama biriminin bilgi kısıtlarına ilişkindir. O'na göre piyasa ve sosyalizm arasındaki 'orta yol', zorunlu olarak, plan örgütünün tüm ekonomi üzerinde hâkim hale geleceği, 'uygulanamaz' bir modeldir. Sosyalist hesaplama tartışmalarında Barone ve Lange'nin çizdiği tablo, *planlama içinde piyasa* olarak özetlenebilir. Bu kuramsal tartışmanın içinde piyasa sosyalizmi, sosyalist modelin işleme adına piyasa mekanizmasına başvurulması anlamını taşır. Merkezi planlama birimi, *planlama içinde piyasa* düşüncesinde belirleyici unsur niteliğindedir.

Piyasa sosyalizmi, Yugoslavya örneğiyle pratiğe aktarılmıştır. Doğu Bloğu ülkeleri arasındaki özgün konumu, SSCB'yle yaşadığı ayrışmaya dayanan Yugoslavya, 1948'de Kominform'dan atılmış ve Batı'yla yakınlaşmaya başlamıştır. 1950'lerden itibaren merkezi planlama çizgisinden uzaklaşan ve serbest piyasa ekonomileriyle borç ve ticaret ilişkisi kuran ülke, işletme özerkliğine dayanan özyönetim modelini uygulamaya sokmuş ve dış pazarlarda karşılaştığı rekabet baskısını adem-i merkezîyetçi karar verme süreçleriyle aşmaya çalışmıştır. Daha sonra benzer uygulamalar Macaristan başta olmak üzere diğer Doğu Avrupa ülkelerine de yansır. Ancak uluslararası düzeyde, 1960'ların büyüme dalgası durduğunda, bu tür ülkelerin iktisadi kapasitelerinin yetersizliği de gün yüzüne çıkar. Piyasa sosyalizmi uygulamalarının sahne aldığı ülkeler, 1970'lerde yaşanan petrol krizleriyle birlikte borçlanmanın ve rekabet yetersizliklerinin olumsuzluklarını şiddetli biçimde hissetmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren dış piyasalara daha çok açılarak sistemin sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılır. Çözüm desantralizasyonun yoğun biçimde uygulanması ve piyasanın önündeki engellerin kaldırılması şeklini alır. Bu anlamda 1970'lere kadar olan süreç pratikte planlama ve piyasanın harmanlanmasıyla başlamış, giderek

⁵ Bununla birlikte Zeng ve Scase (2013: 106) Çin piyasa sosyalizminde aktörler arası ilişkilerde merkezîyetçi yönelimin etkisinin sürdüğünü, özel işletmelerin ve çalışan kooperatiflerinin devlet mülkiyetindeki işletmeler ve yabancı yatırımların teşvik edilmesi hedefleri karşısında ikincil bir konumda bulunduğunu vurgulamaktadır. Yazarlara göre devlete ait işletmeler özellikle finansman konusunda devlet bankalarının teşviklerinden yararlanmada daha çok avantaja sahiptir. Devlete ait işletmelerin modern şirket yapılarına dönüşümünde de eksiklikler olduğunu belirten Zeng ve Scase, verimliliği ve yenilikçiliği sağlamadaki engelleri bürokrasi, siyasallaşmış ilişkilerin varlığı ve riskten kaçınma eğilimleri olarak sıralamakta; devlete ait işletmelerde geleneksel hiyerarşik ilişkilerin, sosyalist değerlerin, çalışma pratiklerinin ve rutinlerinin varlığını sürdürdüğünü öne sürmektedir. Öte yandan aktörler arası ilişkilerde her ne kadar ikincil bir konumda olsalar da özellikle 2000'lerden sonra özel sektörden girişimcilerin de Ulusal Kongre'ye girmeleri sağlanmış, siyasal ilişkiler ve finansman fırsatları bakımından özel işletmelerin ve bunların temsilcilerinin konumlarını iyileştirmek hedeflenmiştir (Zeng ve Scase, 2013: 106-107 ve 110). Anlaşılabileceği üzere söz konusu eleştiri piyasa aktörlerinin, dinamiklerinin ve işleyiş ilkelerinin etki alanının daha fazla genişletilmesi gerektiği vurgusu üzerinde yükselmektedir.

piyasa vurgusu artmıştır. *Planlama içinde piyasa* düşüncesi zaman içinde yerini *piyasa içinde planlamaya* terk etmiştir.

Piyasa ekonomilerinde karar alma, örgütlenme ve planlama pratiklerinin hızla değiştiği 1970’lerde, Doğu Bloğu ülkeleri de güçlü bir reform dalgası içine girmiştir. 1980’lerde SSCB’de ve günümüze yansıyan bir örnek olarak ÇHC’de de görülen piyasaya dönük reformlar desantralizasyon ve ekonomik liberalleşme hamlelerinin yoğunluğunu artırmıştır. Dönemin piyasa sosyalizmi tartışmaları da sosyalist hesaplama tartışmalarındaki öncüllerinden farklılaşır. 1970’lerin ardından piyasa sosyalizmi tezlerinde merkezi planlama giderek eleştiri odağı haline gelecek, ilk dönem piyasa sosyalizmi modellerindeki önemini yitirecektir. Planlama artık, piyasa eşitsizliklerini azaltacak eğitim, sağlık ve konut politikalarıyla sınırlı bir görünüm çizer. Böylece planlama anlayışı genel itibariyle, Hayek’i onaylayan bir çizgiye konumlanmış; piyasa ilişkilerinin önünü açacak ölçüde, işletme özerkliğine dayanan adem-i merkeziyetçi karar verme süreçlerinin konusu haline gelmiştir. Piyasa sosyalizminin dönüşümünde *piyasa içinde planlama* eğilimi son halkayı oluşturur. Doğu Bloğu’nun çöküşünün ardından içinde belirli ölçüde sosyalizme yönelik hedefleri barındıran modeller ve tartışmalar ortadan kalkacak ve piyasa ekonomilerine geçiş söz konusu ülkelerin gündemine yerleşecektir. Bunun bir istisnası olarak ÇHC örneği ‘Sosyalist Piyasa Ekonomisi’ bağlamında devamlılığa sahip olmuş ve piyasa sosyalizminin günümüzdeki temsilcisi olma vasfını sürdürmüştür.

Batı’da işletmeler özelinde rekabet kapasitesini ve kârlılığını artırma amacıyla 1960’lardan itibaren giderek yaygınlaşmaya başlayan, çoklu karar alma yapılarında ve parçacı bir nitelikte tasarlanan stratejik planlama uygulamaları piyasa sosyalizminin dönem içerisinde farklılaşan içeriğiyle önemli yakınlıklar içermektedir. Yugoslavya’da pratiğe geçen özyönetim ve desantralizasyon girişimleriyle ABD’de özel sektörde gündeme gelen stratejik planlama yaklaşımı, işletmelerin dönem itibariyle rekabet baskılarına karşı aldıkları önlemleri birbirine paralel biçimde yansıtmaktadır. 1970’lerden itibaren piyasa vurgusunun ve işletme temelli bakışın yoğunluğunun arttığı piyasa sosyalizmi modelleri, 1980’lerde Doğu Bloğu’nun hızlı dönüşümünde kritik bir parçayı oluşturur. Takip eden dönemde kapitalist ülkelerde yönetim tartışmalarının öne çıkan konularından birisi haline gelen stratejik planlama, piyasa sosyalizminin son döneminde izlediği yoldan, daha güçlü bir vurguyla çıkmayı başarmıştır. Stratejik planlamanın genel bir nitelik kazanmasına giden yol, piyasa sosyalizminin dönüşümüyle de yakından ilişkilidir. Günümüzde bunu ÇHC’de makro düzeyde yürütülen ve kılavuz niteliği taşıyan yeniden ayarlanabilir plan süreçlerinde görmek mümkündür. ÇHC bu anlamda piyasa aktörlerinin de eklendiği çoklu karar süreçlerini içeren esnek ve katılımcı planlama yaklaşımıyla makro düzeyde stratejiler geliştirilmesi bakımından varlığını halihazırda sürdüren bir piyasa sosyalizmi örneği niteliği taşımaktadır. *Piyasa içinde planlama* eğilimi bu örnekte stratejik planlamayla giderek daha önemli ölçüde kesişmektedir.

Piyasa sosyalizmi zaman içinde dönüşmüş ve bu çalışmada “piyasa içinde planlama” olarak tanımlanan anlayış hâkim hale gelmiştir. Bunun hem kuramsal tartışmalar hem de uygulama bakımından karşılığı merkezi planlama yerine piyasa mekanizmasının ağırlık kazanmaya başlamasıdır. Bu, özellikle 1970’lerden sonra piyasa ilişkilerinin daha çok öne çıktığı adem-i merkeziyetçi planlama düşüncesinin asli, merkezi planlamanınsa tali konuma yerleşmesi anlamına gelmektedir. Bununla koşut olarak “piyasa içinde planlama”da merkezi planlama birimlerinin bilgi kısıtlarına sahip olduğu, dolayısıyla rekabet baskılarını ve ekonomik sorunları aşabilmek adına işletme temelli karar süreçleriyle aşağıdan-yukarıya bir planlama uygulamasına gidilmesi gerektiği düşünülmektedir. “Piyasa içinde planlama”nın hedefleri arasında bilgi kısıtlarını piyasa mekanizmasını asli konuma yerleştirerek çok aktörlü bir etkileşim temelinde çözme arayışı bulunmaktadır. Bu eğilim hem bilgi kısıtları bakımından merkezi planlama biriminin yetkin olmadığı düşüncesini vurgulayan hem de rekabetçi düzeni destekleyecek türden bir planlamaya

olumlu yaklaşan Hayek’le uzlaşan bir içeriğe sahiptir. Benzer yöndeki bir uzlaşının stratejik planlamadaki temel unsurlar açısından da var olduğu görülmektedir.

Sosyalist ülkelerde “piyasa içinde planlama” ve kapitalist ülkelerde stratejik planlama birbirleriyle büyük ölçüde eşzamanlı olarak gelişmiş; piyasa ilişkilerine ve adem-i merkezîyetçi karar süreçlerine verdikleri önem bakımından ortak bir zemine sahip olmuştur. Sahip oldukları yakınlığın temelinde birçok işletmeye dayanan parçalı bir karar verme sürecinin varlığı başı çekmektedir. Planlama bakımından öngörülen süreç her ikisinde de ağırlıklı olarak aşağıdan-yukarıya gelişmektedir. Bu açıdan örneğin stratejik planlama için temel vurguyu talep ekonomisi içinde müşterilerin belirleyici olduğu, talebe göre ürün çeşitliliğini geliştirmek ve rekabet gücünü artırmak gerektiği ve bu koşullarda adem-i merkezîyetçi planlama süreçlerinin tercih edilmesinin uygun olacağı düşünceleri oluşturmaktadır. “Piyasa içinde planlama”yla beraber düşünüldüğünde söz konusu hedefleri gerçekleştirmenin yolunun karar süreçlerine katılım ve çok aktörlü etkileşimle imkân dahiline girdiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bu bakımdan planlama her iki yönelimde de işletme temelli olarak aşağıdan-yukarıya gelişmeli, makro düzeyde “yol gösterici”/“kılavuz” niteliğinde olmalı, tek seferli ve lineer olmak yerine gerekirse başlangıca dönmeye, tekrar edilmeye ve farklılaşmaya açık süreçler olarak tasarlanmalıdır. “Daha çok piyasa daha az merkezi planlama” eğilimi olarak özetlenebilecek bu ortak zemin bürokratik ve merkezîyetçi uygulamaların karşısına konumlanmakta, piyasa ilişkilerine ve bu ilişkiler içindeki talep, tercih veya rekabete göre yeniden uyarlanabilir, gözden geçirilebilir ve müzakereye açık esnek bir süreç olarak düşünülmektedir. İşletme temelli parçalı işleyişte asli eşgüdüm mekanizması piyasa olacak, özellikle üretim ve yatırım gibi alanlarda işletmelerin sorumlu olduğu bir yapı esas alınacaktır. Bu anlamda merkezi birimlerin payına düşen emredici planlar yerine yol gösterici planlar geliştirmek ve bu süreci tek taraflı olarak yürütmemektir. Günümüzde piyasa sosyalizminin önemli bir örneği olan ÇHC bu tür bir planlama anlayışının yanında katılımcılık ve yönetim gibi unsurlar bakımından da stratejik planlamaya giderek daha çok yaklaşan bir çizgide ilerlemektedir. Çok boyutlu, çok aktörlü, yeniden gözden geçirilebilir ve müzakereye açık planlama süreçleri piyasa içinde planlama ve stratejik planlama açısından temel kesişme noktalarını göstermektedir. Bu anlamda ilgili alanlarda yürütülecek çalışmaların da bu ortak özellikler etrafında düşünülmesi ve özellikle birden çok ülkeyi veya modeli tartışmaya dahil eden karşılaştırmalı analizlere gidilmesi yazında önemli bir boşluğu doldurma potansiyeli taşımaktadır.

Kaynakça

- Abdullayev, N. ve Elma, F. (2009). Sovyetler Birliği’nde reform sürecinin başlangıcı ve Gorbaçov dönemi. *Journal of Qafqaz University*, 26, 71-87.
- Arın, T. (1992). Sunuş. O. Akınhay (Ed.), *Piyasa sosyalizmi tartışması* içinde (ss. 7-22). İstanbul: Belge Yayınları.
- Aşgın, S. (2008). *Stratejik yönetim*. Ankara: Bilge Ajans.
- Barone, E. (1963). The ministry of production in the collectivist state. F. A. Hayek (Ed.), *Collectivist economic planning* içinde (ss. 245-290). London: Routledge & Kegan Paul LTD.
- Brus, W. (1992). Sosyalizm uygulanabilir ve yaşayabilir mi? O. Akınhay (Ed.), *Piyasa sosyalizmi tartışması* içinde (ss. 37-65). İstanbul: Belge Yayınları.
- Brus, W. (2001). Market socialism. T. Bottomore (Ed.). In *A dictionary of marxist thought* (pp. 336-339). Oxford: Blackwell.
- Candy, V. ve Gordon, J. (2011). The historical development of strategic planning theories. *International Journal of Management & Information Systems*, 15(4), 71-90.

- Ceh, N. (2015). Under the iron heel of western financial institutions: the collapse of Communist Yugoslavia. *Saber and Scroll*, 4(1), 71-88.
- Demir, C. ve Yılmaz, M. K. (2010). Stratejik planlama süreci ve örgütler açısından önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 69-88.
- Devine, P. (1992). Market socialism or participatory planning. *Review of Radical Political Economics*, 24(3&4), 67-89.
- Devine, P. (2001). Economic planning. In T. Bottomore (Ed.), *A dictionary of marxist thought* (pp. 165-168). Oxford: Blackwell.
- Eryiğit, B. H. (2013). Stratejik planlama, stratejik planlamaya ilişkin alternatif yaklaşımlar ve stratejik yönetim okulları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4(9), 152-172.
- Genç, F. N. (2009). Türk kamu yönetiminde stratejik planlama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 201-211.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-85.
- Gürcan, E. C. (2022). Çin ekonomik mucizesinin kodları: Gelişen dünya için dersler. *Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 3(2), 46-75.
- Güven, A. (2014). Kamu yönetiminde geleceğin inşasında stratejik bakış. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(2), 63-80.
- Harman, C. (1992). Piyasa sosyalizmi efsanesi. O. Akınhay (Ed.), *Piyasa sosyalizmi tartışması* içinde (ss. 216-280). İstanbul: Belge Yayınları.
- Hayek, F. V. (2015). *Kölelik yolu*. (T. Feyzioğlu, Y. Arsan ve A. Yayla, Çev.), Ankara: Liberte Yayınları.
- Haynes, M. (1992). Piyasanın karabasanları: Şili, Yugoslavya ve Macaristan. O. Akınhay (Ed.), *Piyasa sosyalizmi tartışması* içinde (ss. 165-215). İstanbul: Belge Yayınları.
- Horvat, B. (2016). *The Yugoslav economic system: The first labor-managed economy in the making*. London: Routledge.
- Kowalik, T. (2001). Lange. In T. Bottomore (Ed.), *A dictionary of marxist thought* (pp. 304-305). Oxford: Blackwell.
- Küçük, Y. (1978). *Planlama, kalkınma ve Türkiye*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Küçüksüleymanoğlu, R. (2008). Stratejik planlama süreci. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 403-412.
- Lange, O. (1938). On the economic theory of socialism. In B. E. Lippincott (Ed.), *On the economic theory of socialism* (pp. 55-129). Minnesota: The University of Minnesota Press.
- Lippincott, B. E. (1938). Introduction. In B. E. Lippincott (Ed.), *On the economic theory of socialism* içinde (pp. 1-38). Minnesota: The University of Minnesota Press.
- Mandel, E. (1992). Sosyalist planlamanın savunusu. O. Akınhay (Ed.), *Piyasa sosyalizmi tartışması* içinde (ss. 66-110). İstanbul: Belge Yayınları.
- Mintzberg, H. (1994). The fall and rise of strategic planning. *Harvard Business Review*, 72, 107-114.
- Mises, L. V. (1963). Economic calculation in the socialist commonwealth. In F. A. Hayek (Ed.), *Collectivist economic planning* (pp. 87-130). London: Routledge & Kegan Paul LTD.

- Nove, A. (1992a). Marx, piyasa ve uygulanabilir sosyalizm. O. Akınhay (Ed.), *Piyasa sosyalizmi tartışması* içinde (ss. 23-36). İstanbul: Belge Yayınları.
- Nove, A. (1992b). Piyasalar ve sosyalizm. O. Akınhay (Ed.), *Piyasa sosyalizmi tartışması* içinde (ss. 111-119). İstanbul: Belge Yayınları.
- O'Neill, J. (2001). *Piyasa: Etik, bilgi ve politika*. (Ş. S. Kaya, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Övgün, B. (2010a). *Devlet ve planlama*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Övgün, B. (2010b). Türkiye'de planlama: Sektörel gelişmeden kalkınmaya kalkınmadan stratejiye. *Memleket Siyaset Yönetim*, 5(13), 176-204.
- Polanyi, K. (2014). *Büyük dönüşüm: Çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri*. (A. Buğra, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Savran, S. (2020). Piyasa sosyalizminin yükselişi ve düşüşü – 1. *Devrimci Marksizm*, 44, 167-190.
- Savran, S. (2021). Piyasa sosyalizminin yükselişi ve düşüşü – 2. *Devrimci Marksizm*, 45-46, 193-217.
- Shleifer, A. ve Vishny, R. W. (1994). The politics of market socialism. *Journal of Economic Perspectives*, 8(2), 165-176.
- Taylor, F. M. (1938). The guidance of production in a socialist state. In B. E. Lippincott (Ed.), *On the economic theory of socialism* (pp. 39-54). Minnesota: The University of Minnesota Press.
- The 1956 Institute. (2003). *Transformation of the Hungarian economy*. Erişim adresi: http://www.rev.hu/history_of_45/tanulm_gazd/gazd_e.htm
- Tuncer, B. (1962). Sosyalist ekonomilerde plan. *AÜ SBF Dergisi*, 17(3), 39-53.
- Uzgel, İ. (1992). Sosyalizmden ulusçuluğa: Yugoslavya'da ulusçuluğun yeniden canlanması. *AÜ SBF Dergisi*, 47(1), 217-244.
- Yin, J. ve Xu, J. (2022). *China's plan for economic and social development: A review from the 1st to 14th five-year plan*. Singapore: Springer.
- Zeng, P. ve Scase, R. (2013). The restructuring of market socialism in China: The contribution of an agency theoretical perspective. *Thunderbird International Business Review*, 55(1), 103-114.